

Παναγιώτης Καλαμαράς

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Παναγιώτης Καλαμαράς

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Η παρούσα έκδοση ετοιμάστηκε στο Εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας και κυκλοφόρησε στη μητρόπολη Αθήνα το καλοκαίρι του 2017 σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, με τη χρήση να είναι ελεύθερη για τις υποθέσεις των κινημάτων του κοινωνικού ανταγωνισμού, αφού πρώτα υπάρξει επικοινωνία με τις εκδόσεις. Το εξώφυλλο επιμελήθηκε ο Η.Δ. (με βάση το έργο της Janine Vos de Mooij, «Beëlzebub»). Τηλ.επικ. 210-38.04.525.

Το παρόν κείμενο γράφτηκε το 2013 προκειμένου να εκδοθεί στην Ιταλία, γι' αυτό τόσο ο τρόπος παρουσίασης όσο και οι πληροφορίες που περιλαμβάνει, χαρακτηρίζονται από την ανάγκη ικανοποίησης ενός όχι και τόσο ενημερωμένου κοινού για τον αναρχισμό στην Ελλάδα. Τελικά αυτή η έκδοση δεν πραγματοποιήθηκε, όμως κρίναμε πως έχει κάποιο ενδιαφέρον η δημοσίευση του κειμένου στην Ελλάδα, αποτελώντας ίσως και έναν «οδηγό» για ένα μη μνημένο αναγνωστικό κοινό. Όντας γραμμένο κάμποσα χρόνια πριν από τη σημερινή του έκδοση, δεν ασχολείται με κάποια σημαντικά πράγματα που συνέβησαν μετά από εκείνη τη χρονιά, με κυριότερο βεβαίως την αριστερή διακυβέρνηση από το 2015 και εντεύθεν, τα οποία σκεφτήκαμε να παρουσιάσουμε ακροθιγώς μέσω κάποιων από τις παρατιθέμενες σημειώσεις, θέλοντας να διατηρήσουμε σε γενικές γραμμές την αρχική μορφή και το πνεύμα του κειμένου.

Το κίνημα εναντίον της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης

Θεωρούμε σημείο τομής για τον αναρχικό χώρο στην Ελλάδα τη σχέση που ανέπτυξε με το διεθνές κίνημα εναντίον της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης, κίνημα το οποίο ουσιαστικά ξεκίνησε με τα γεγονότα στο Σηάτλ τον Νοέμβρη του 1999 και κορυφώθηκε στην Τζένοβα το 2001. Πάντως, η συμμετοχή αναρχικών από την Ελλάδα σε διεθνείς εκστρατείες εναντίον της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης μπορούμε να πούμε ότι εγκαινιάστηκε με την παρουσία πολλών συντρόφων-ισσών στην ευρωπορεία στο Άμστερνταμ το καλοκαίρι του 1997, που διοργανώθηκε από έναν ευρύτερο κύκλο του ανταγωνιστικού κινήματος, με αφορμή την ευρωδιάσκεψη στην πόλη της Ολλανδίας, η οποία θα έπαιρνε σημαντικές αποφάσεις για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης αυτής σχετικά με το νέο ενιαίο νόμισμα, το Ευρώ. Οι αναρχικοί από την Ελλάδα συγκρότησαν δικό τους μπλοκ, διακριτό από αυτά της άκρας αριστεράς και του ΚΚΕ, που επίσης συμμετείχαν στην ευρωπορεία, από κοινού με αναρχικές και αυτόνομες συλλογικότητες από άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης (κυρίως γερμανικές, ολλανδικές, ιταλικές, ισπανικές κλπ). Οι μέρες του Άμστερνταμ αποτέλεσαν ένα πολύτιμο σχολείο για τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες από τον ελληνικό αναρχικό χώρο, με την έννοια της όσμωσης που υπήρχε με τα αντίστοιχα ρεύματα του ευρωπαϊκού χώρου και την ανταλλαγής απόψεων αλλά και πρακτικών με συντρόφους και συντρόφισσες από διάφορες χώρες της Ευρώπης. Ο οριζόντιος τρόπος λήψης των αποφάσεων σχετικά με την κεντρική πορεία, η συμμετοχή σε στρογγυλά τραπέζια με ποικίλες θεματικές, οι μέθοδοι αντιπαράθεσης με τις ολλανδικές δυνάμεις καταστολής, οι επικοινωνιακοί τρόποι διαχείρισης των γεγονότων μέσα από τα εναλλακτικά δίκτυα πληροφόρησης, οι νέοι τρόποι επικοινωνίας μεταξύ των κινήματων του κοινωνικού ανταγωνισμού από

τον ευρωπαϊκό αλλά και τον βορειοαμερικανικό χώρο, αποτέλεσαν υλικό σκέψης και συζήτησης για αρκετό καιρό μετά τη λήξη των γεγονότων του Άμστερνταμ. Η συμμετοχή αρκετών συντρόφων-ισσών και στη 2^η Διαγαλαξιακή Συνάντηση που έγινε σε πολλές πόλεις της Ισπανίας με πρωτοβουλία των Ξαπατίστας και των ομάδων υποστήριξης και αλληλεγγύης στην ιθαγενική εξέγερση διεθνώς, επίσης το καλοκαίρι του 1997, ήρθε να ενισχύσει την άποψη ότι απέναντι στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση πρέπει να υπάρχει ένας συντονισμός και μια οργανωμένη επαφή σε διεθνές επίπεδο της ριζοσπαστικής αντιεξουσίας, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο πρακτικής.

Το Σηάτλ το 1999, η Πράγα το 2000 και η Τζένοβα το 2001, αποτέλεσαν την απαρχή και το αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας. Παρότι στο Σηάτλ δεν συμμετείχαν αναρχικοί από την Ελλάδα, ο απόηχος των γεγονότων ήταν εντυπωσιακός, κι έτσι στην Πράγα και στην Τζένοβα (καθώς διευκόλυνε και η διεξαγωγή των συνόδων των αφεντικών στο ευρωπαϊκό έδαφος) η παρουσία τους υπήρξε αξιοπρόσεκτη, όντας στην πρώτη γραμμή της σύγκρουσης στη μεν Πράγα με το Μπλε Μπλοκ, στη δε Τζένοβα με το Μπλακ Μπλοκ. Στην Πράγα οι σύντροφοι-σες πήραν μέρος στις μεγάλες συνελεύσεις που αποφάσισαν τους τρόπους με τους οποίους θα μπλοκαριζόταν η συνάντηση του ΔΝΤ, με τη συντριπτική τους πλειοψηφία να συμμετέχει στο Μπλε Μπλοκ, το οποίο συγκρούστηκε για πολλές ώρες με τις τσεχικές κατασταλτικές δυνάμεις έξω από τον χώρο που θα διεξαγόταν η συνάντηση. Η εμπειρία στο δρόμο που ήδη από τη δεκαετία του '80 είχε συσσωρευτεί ο ελληνικός αναρχικός χώρος, συναντήθηκε με τις αντίστοιχες εμπειρίες ευρωπαίων συντρόφων-ισσών. Η αμφισβήτηση του μονοπωλίου της βίας του κράτους και των κατασταλτικών μηχανισμών, η οριζόντια λήψη αποφάσεων από την ευρύτετη γενική συνέλευση των συμμετεχόντων, αλλά και η απουσία λογι-

κών καθοδήγησης και ηγεσίας που διαπερνούσε την πλειοψηφία του κινήματος ενάντια στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, πρακτικές που χαρακτήρισαν και χαρακτηρίζουν τον ελληνικό αναρχικό χώρο ήδη από τη γέννησή του στα μέσα της δεκαετίας του '70, ανανεώθηκαν και επιβεβαιώθηκαν σε διεθνές επίπεδο. Το ίδιο ισχύει και για τα γεγονότα στην Τζένοβα, όπου η συμμετοχή αναρχικών από την Ελλάδα ήταν ακόμη μεγαλύτερη τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, ειδικά όσον αφορά την παρουσία στο δρόμο και τις συγκρούσεις της 20^{ης} Ιούλη 2001. Στην Τζένοβα υπήρξε και μια άμεση επαφή με την εμπειρία του εναλλακτικού τρόπου διαδικτυακής πληροφόρησης μέσω του πειράματος των Indymedia και εκεί ουσιαστικά μπήκαν οι βάσεις για τη δημιουργία και του ελληνικού Indymedia¹, πολύτιμο εργαλείο για το αναρχικό κίνημα από τότε μέχρι σήμερα. Σημαντικό σημείο συνάντησης των ελληνικών πρακτικών με τις αντίστοιχες διεθνείς, ήταν επίσης η επαφή με κινηματικές υποδομές όπως τα αυτοδιευθυνόμενα κοινωνικά κέντρα που υπήρχαν και συνεχίζουν να υπάρχουν στην Ιταλία, κυρίως με αυτά που έχουν την αντίληψη (και την αντίστοιχη πρακτική) ότι τέτοιου τύπου κέντρα παίζουν για το μητροπολιτικό προλεταριάτο έναν ανάλογο σημαντικό ρόλο με αυτόν που έπαιζαν οι αυτόνομες εργατικές οργανώσεις βάσης για το εργοστασιακό προλεταριάτο τις δεκαετίες του '60 και του '70, μακριά από εμπορευματικές και αφομοιωτικές τάσεις. Η συνεχιζόμενη επαφή (άμεση και έμμεση) με το κίνημα των Ζαπατίστας, ήταν μια ακόμη σημαντική παράμετρος, κυρίως όσον αφορά την οργάνωση μέσα από τις λεγόμενες ομάδες

¹ Φτιάχτηκαν τρία indymedia στην Ελλάδα, ένα στην Αθήνα, ένα στη Θεσσαλονίκη και ένα στην Πάτρα, από τα οποία συνεχίζει να υπάρχει μέχρι και σήμερα μόνο αυτό της Αθήνας, αφού τα δύο άλλα έκλεισαν σχετικά γρήγορα, ασκώντας και μια ενδιαφέρουσα (αυτο)κριτική στο εγχείρημα και τις δυνατότητές του.

συγγένειας (ή συνάφειας)², την κοινή κριτική στην ιακωβίνικη-λενινιστική ιδέα για τη «μεγάλη νύχτα» με την «έφοδο στα χειμερινά ανάκτορα», όπως και με την επιβεβαίωση στην πράξη, στην ιθαγενική περιοχή της Τσιάπας, της δυνατότητας άσκησης της αυτοδιεύθυνσης από τα κάτω, χωρίς αντιπροσώπους και χωρίς τη διάθεση κατάκτησης της κεντρικής εξουσίας. Λιτανεώθηκαν, δηλαδή, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, τρεις βασικές αντιλήψεις του ελληνικού αναρχικού χώρου, που ήδη από τις απαρχές του τον διαχώριζαν από την αριστερά, τόσο την κοινοβουλευτική όσο και την εξωκοινοβουλευτική: οριζόντια λήψη των αποφάσεων μέσω της συναίνεσης, οργάνωση από τα κάτω χωρίς ηγετικές ομάδες ή καθετοποιημένες διαδικασίες, πλήρης ρήξη με τον κοινοβουλευτισμό και οποιαδήποτε άλλη μορφή πολιτικής αντιπροσώπευσης.

Οι θεωρήσεις και οι πρακτικές του διεθνούς κινήματος εναντίον της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης δοκιμάστηκαν και στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 2003 στη Θεσσαλονίκη, κατά τη διάρκεια των γεγονότων που συνέβησαν στη συνάντηση των ηγετών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γενικά το καλοκαίρι του 2003 μπορεί να θεωρηθεί σταθμός για τον ελληνικό αναρχικό χώρο. Η Θεσσαλονίκη εκλήφθηκε από το σύνολο ουσιαστικά του αναρχικού χώρου σαν ένα στοίχημα αλλά και σαν ένα εργαστήριο για το πώς θα δούλευαν και στην Ελλάδα οι εμπειρίες που είχαν συσσωρευτεί από την άμεση και έμμεση συμμετοχή σε αντίστοιχα γεγονότα σε άλλες χώρες. Σαν μια τοπική μεταφορά των διεθνών εμπειριών, φτιάχτηκαν εστίες αντιπληροφόρησης, διαμονής και συνελεύσεων (με βάση το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης), δοκιμάστηκαν οι αντίστοιχες πρακτικές στο δρόμο (μεγάλη διαδήλωση για τα δικαιώματα των

² Τρόπος οργάνωσης που χαρακτηρίζει την οργανωτική εμπειρία του ελληνικού αναρχισμού ήδη από τις απαρχές του τη δεκαετία του '70.

μεταναστών, προσπάθεια παρέμβασης στον τόπο διεξαγωγής της συνόδου, συγκρουσιακή πορεία στο στυλ του Μπλακ Μπλοκ στο κέντρο της Θεσσαλονίκης με χτύπημα επιλεγμένων στόχων, δημιουργία και λειτουργία medical και legal team), ενώ έγιναν συναυλίες προπαγάνδισης και συζητήσεις, σε σαφή διαχωρισμό από τον λόγο και τις πρακτικές της κοινοβουλευτικής και εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς. Η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε ουσιαστικά την κορύφωση μιας σειράς αγώνων που ξεκίνησαν τον Φλεβάρη της ίδιας χρονιάς με αφορμή τον πόλεμο και την εισβολή στο Ιράκ και την εφαρμογή για πρώτη φορά στην Αθήνα μετά την πτώση της χούντας μιας «Κόκκινης Ζώνης» απαγόρευσης συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων (που θύμιζε σε πολλά τις αντίστοιχες περιπτώσεις της Τζένοβας και του Κεμπέκ το 2002). Η εντυπωσιακή παρουσία του αναρχικού χώρου στην Θεσσαλονίκη το 2003, που εξέπληξε πολλούς και πολλές ακόμη και από τον ίδιο τον χώρο, ήταν ουσιαστικά η πρώτη αυτόνομη παρουσία αυτού του ρεύματος ιδεών και πρακτικών σε ένα γεγονός πανελλαδικής εμβέλειας, συνεισφέροντας σημαντικά στο ριζωμα της αναρχικής παρουσίας στο πεδίο του κοινωνικού ανταγωνισμού ως διακριτής και συγκεκριμένης συνιστώσας του αντικαπιταλιστικού-αντικρατικού αγώνα³. Ουσιαστικά η Θεσσαλονίκη το 2003 προανήγγειλε την καταλυτική παρουσία του αναρχικού χώρου στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, τόσο ως προς τα θετικά όσο και ως προς τα αρνητικά χαρακτηριστικά αμφότερων των γεγονότων.

³ Πολύ σημαντική υπήρξε και η καμπάνια απελευθέρωσης των 7 προσωρινά φυλακισμένων μετά τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, που υπήρξε πανελλαδικής εμβέλειας και πέτυχε την αποφυλάκιση των κρατουμένων (που τα επόμενα χρόνια αθωώθηκαν από τις βαρύτερες κατηγορίες που τους είχαν αποδοθεί), οι οποίοι είχαν προχωρήσει και σε απεργία πείνας. Ανάμεσά τους ήταν και ο σύντροφος Σάιμον Τσάμπαν, που πέθανε τον Φλεβάρη του 2017.

Από τη Θεσσαλονίκη και μετά, όμως, παγιώνονται και οι διαφορές που προϋπήρξαν τόσο στο εσωτερικό του αναρχικού χώρου όσο και στο ευρύτερο κίνημα του κοινωνικού ανταγωνισμού, κυρίως σε ότι αφορά το ζήτημα της σύγκρουσης στο δρόμο, οι οποίες είχαν εμφανιστεί τόσο στην Πράγα όσο και στην Τζένοβα και αποτυπώθηκαν πλήρως στη διοργάνωση του ελληνικού κοινωνικού φόρουμ το 2006, όπου δεν συμμετείχαν οργανωμένα οι αναρχικοί, ενώ κάποιες ομάδες του αναρχικού χώρου πήραν μέρος στην κεντρική πορεία που διοργάνωσε το φόρουμ και συγκρούστηκαν με τις δυνάμεις καταστολής. Μια πρώτη διαφοροποίηση αφορούσε (και αφορά) τη λεγόμενη συμβολική ή όχι σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις και τον πιθανό φετιχισμό της κινηματικής αντιβίας. Δηλαδή κατά πόσο έχει ή δεν έχει νόημα μια μετωπική αντιπαράθεση με την αστυνομία που διαφυλάσσει την απρόσκοπτη λειτουργία των συνόδων των αφεντικών, αν οι συγκρούσεις πρέπει να επεκτείνονται σε όλο το εύρος του μητροπολιτικού ιστού με το χτύπημα καπιταλιστικών και εμπορευματικών στόχων (κρατικές υπηρεσίες, τράπεζες, πολυκαταστήματα, κλπ), αλλά και ο τρόπος συμμετοχής σε τέτοιου είδους αντιπαράθεσεις. Μια δεύτερη διαφοροποίηση είχε να κάνει με τους τρόπους αντιπληροφόρησης, δηλαδή αν θα πρέπει να βρισκόμαστε σε πλήρη και διαρκή ρήξη με τα «επίσημα» κανάλια επικοινωνίας (κρατικά και ιδιωτικά ΜΜΕ), προσπαθώντας να δημιουργούμε και να στηρίζουμε αυτόνομα δίκτυα διάδοσης των πληροφοριών, ή αν θα πρέπει να υπάρχει μια κριτική συνεργασία με μέσα ή δημοσιογράφους από όπου πιθανώς μπορούν να περάσουν οι απόψεις μας⁴. Μια τρίτη διαφοροποίηση αφορά τις σχέσεις με τη

⁴ Ο αναρχικός χώρος στην Ελλάδα ανέκαθεν είχε μια άκρως επιφυλακτική σχέση με τα κυρίαρχα ΜΜΕ, η οποία τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα έφτασε ουσιαστικά στην πλήρη απόρριψη κάθε είδους επαφής με αυτά, διαδίδοντας ευρέως και το σύνθημα «αλήτες, ρουφιάνοι, δημοσιογράφοι».

λεγόμενη ριζοσπαστική αριστερά πέραν του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, με το οποίο η ρήξη και η αντιπαράθεση παραμένει μόνιμο και αναμφισβήτητο δεδομένο⁵. Ήδη από το Άμστερνταμ, είχαν γίνει προσπάθειες συνεννόησης ενός τμήματος του αναρχικού χώρου με ομάδες της άκρας αριστεράς που, τουλάχιστον σε επίπεδο λόγου, διαχωρίζονταν από τις σταλινικές πρακτικές του παρελθόντος. Αν σκεφτεί κανείς ότι ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '60 η αριστερά (παντός είδους) πολύ εύκολα έβαζε την ταμπέλα του προβοκάτορα σε οποιονδήποτε προχωρούσε σε ενέργειες οι οποίες δεν συμφωνούσαν με το δικό της φαντασιακό αντιπαράθεσης με την κυρίαρχη εξουσία, καταλαβαίνει γιατί οι αναρχικοί είχαν (και συνεχίζουν να έχουν) μια, τουλάχιστον, καχυποψία απέναντι στην κοινοβουλευτική (σαφώς) αλλά και εξωκοινοβουλευτική αριστερά. Όμως τόσο η κρίση της άκρας αριστεράς (σε οργανωτικό και θεωρητικό επίπεδο) όσο και η έντονη παρουσία στο κοινωνικό γίγνεσθαι του αναρχικού χώρου (τόσο σε ποσοτικό όσο και σε ποιοτικό επίπεδο) έχει αλλάξει κάπως τα δεδομένα, τουλάχιστον από την πλευρά της μη σταλινικής αριστεράς. Ε-

⁵ Ωστόσο τα τελευταία χρόνια, μετά την άνοδο της αριστεράς α λα ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία, παρατηρείται μια όσμωση μεταξύ αναρχικών και κομμουνιστών που σαν βάση δεν έχει την αναφορά στο ΚΚΕ, αλλά στις ένοπλες οργανώσεις του κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40, δηλαδή τον ΕΛΑΣ, την ΟΠΛΑ και τον ΔΣΕ. Αυτή η τάση, που προωθεί τη σύγκλιση ενός κινηματικού αναρχισμού του 21^{ου} αιώνα με την ένοπλη αντίληψη του τριτοδιεθνιστικού ελληνικού σταλινισμού, όντας πρωτόγνωρη, είναι νομίζουμε πολύ νωρίς για να αποτιμηθεί, τουλάχιστον σε πρακτικό επίπεδο, γιατί σε θεωρητικό είναι προφανές ότι τουλάχιστον ιστορικά δεν μπορεί να σταθεί, εφόσον βεβαίως έχουμε την απαραίτητη (και πλέον ευρέως παρουσιασμένη) γνώση για την πορεία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος (σταλινικού και μη) από την κρίσιμη δεκαετία του '40 μέχρι σήμερα.

ξάλλου, η κοινή παρουσία αναρχικών και ακροαριστερών στα μείζονα γεγονότα στα οποία αναφερόμαστε εδώ, έκανε εκ των πραγμάτων αναγκαία μια επανατοποθέτηση αμφοτέρων των πλευρών σχετικά με το κατά πόσο μπορεί να υπάρχει μια κατ' αρχήν μη αντιπαλότητα σε περιπτώσεις πολύ σοβαρών γεγονότων. Δεν πιστεύουμε ότι οι αναρχικοί μπορούν να πάρουν (και δεν έχουν πάρει) κάτι ουσιαστικό από την άκρα αριστερά, τουλάχιστον σε οργανωτικό και πρακτικό επίπεδο. Αντιθέτως, η άκρα αριστερά προσπάθησε να πάρει κάποια πράγματα από την αναρχική λογική και πρακτική, αλλά η εμμονή της στον ηγεμονισμό, στην κεντρικότητα της εργατικής τάξης σε σχέση με την ανατροπή του καπιταλισμού, ο επίμονος λεγκαλισμός της και η αναγωγή ουσιαστικά των πάντων στη «μεγάλη νύχτα», όπως η ανά καιρούς επανερχόμενη προβοκατορολογία και η σταθερή προσκόλληση στη λενινιστική αντίληψη για την κατάληψη της εξουσίας, δεν έχει βοηθήσει και πολύ στην κάλυψη του ρήγματος. Έτσι τελικά μόνο ένα πολύ μικρό τμήμα του αναρχικού χώρου (αναφερόμαστε πιο συγκεκριμένα στο σχήμα Αντιεξουσιαστική Κίνηση, που ξεκίνησε τη δράση του στη Θεσσαλονίκη το 2003 και συνεχίζει να υπάρχει μέχρι και σήμερα) έχει μείνει να συνεργάζεται πρακτικά με την άκρα αριστερά και μάλιστα αυτό το τμήμα εδώ και πάρα πολύ καιρό έχει πάψει να αυτοπροσδιορίζεται σαν αναρχικό, τοποθετούμενο σε ένα ευρύτερο ρεύμα που θέλει να ξεπεράσει τον παραδοσιακό αναρχισμό, προσαρμόζοντάς τα στα σημερινά δεδομένα, υιοθετώντας γι' αυτόν τον λόγο την ευρύτερη έννοια της αντιεξουσίας (μια έννοια αδύναμη, κατά τη γνώμη μας, αφού παραπέμπει κυρίως σε μια θέση άρνησης, χωρίς να αναδεικνύει τόσο τη θετική πρόταση των φορέων της ως προς την ύπαρξη και τη συγκρότηση μιας διαφορετικής κοινωνίας)⁶. Αυτό το

⁶ Βεβαίως και οι πιο ανοιχτά προσδιοριζόμενες σαν αναρχικές τάσεις χρησιμοποιούν την έννοια και τον προσδιορισμό της αντιεξουσίας,

τμήμα είναι και εκείνο που ουσιαστικά υιοθετεί τη λογική της συμβολικής σύγκρουσης⁷ και ενίοτε απευθύνεται στα επίσημα μέσα ενημέρωσης, στη λογική της ευρύτερης διάδοσης των ανατρεπτικών ιδεών και πρακτικών.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις αντανακλούσαν και τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις σε διεθνές επίπεδο, ιδιαίτερος όσον αφορά την πρακτική του Μπλακ Μπλοκ. Είναι γνωστή η συζήτηση για την παρουσία του Μπλακ Μπλοκ στα γεγονότα στην Τζένοβα, που κυμάνθηκε από την ανοιχτή καταγγελία σαν έργο αθλήτων ή ηθελημένων προβοκατόρων έως τη ρομαντική εξήγηση και υιοθέτηση αυτής της τακτικής άσχετα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και συγκυρίες. Στην Ελλάδα, όμως, που ειδικά οι συγκρούσεις στο δρόμο δεν είναι ένα μεμονωμένο γεγονός, αλλά από το Πολυτεχνείο του '73 και μετά αποτελούν σταθερό και επαναλαμβανόμενο φαινόμενο (με εμβληματικά γεγονότα την πορεία για το Πολυτεχνείο το 1980, τις συγκρούσεις μετά τη δολοφονία του νεαρού αναρχικού Καλτεζά από την αστυνομία το 1985, τις συγκρούσεις του Δεκέμβρη-Γενάρη του 1991 στο πλαίσιο των μαθητικών και φοιτητικών κινητοποιήσεων εκείνης της εποχής και κυρίως αυτές μετά τη δολοφονία του ακροαριστερού καθηγητή Τεμπονέρα από οργανωμένες δυνάμεις της κοινοβουλευτικής δεξιάς, την κατάληψη και την εισβολή των ΜΑΤ στο Πολυτεχνείο το 1995, τις ταραχές στη

καθώς συχνά διαβάζουμε και ακούμε για αντιεξουσιαστικό-αναρχικό χώρο, αναρχικούς-αντιεξουσιαστές κλπ, με την αντιεξουσία να θεωρείται εν πολλοίς σαν κάτι ευρύτερο από τον παραδοσιακό αναρχισμό, σε στενή επαφή και με άλλα ριζοσπαστικά ρεύματα που γέννησε το '68 και κυρίως αυτό της αυτονομίας.

⁷ Κάτι αντίστοιχο με την πρακτική των ιταλών Tutte Bianche τόσο στην Πράγα όσο και την Τζένοβα, αλλά χωρίς το θεωρητικό υπόστρωμα και τις αναλύσεις τους για τη σύγκρουση στο δρόμο, που έλκουν την καταγωγή τους από τη μελέτη ανάλογων φαινομένων, κυρίως στην Ιταλία τη δεκαετία του '70.

Θεσσαλονίκη το 2003, τη φοιτητική διαδήλωση της 8^{ης} Μάρτη 2006 και τις συγκρούσεις στην πλατεία Συντάγματος, τις εκτεταμένες ταραχές που ακολούθησαν τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από αστυνομικούς στα Εξάρχεια τον Δεκέμβρη του 2008, αλλά και τις συγκρούσεις την 5^η Μάη 2010, τον Ιούνιο του 2011 και τη 12^η Φλεβάρη 2012 στο πλαίσιο των κινητοποιήσεων ενάντια στην επιβολή μνημονίων για την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους), η θέση που παίρνει κανείς είτε ατομικά είτε συλλογικά έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Φτάνει μάλιστα να αποτελεί και σημαντικότερο στοιχείο για το πώς αυτοπροσδιορίζεται κανείς, τείνει δηλαδή να αποτελεί στοιχείο ταυτότητας και ταύτισης. Αυτή είναι μια ελληνική ιδιαιτερότητα που δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή σε συντρόφους και συντρόφισσες άλλων χωρών, που αν στο παρελθόν είχαν ανάλογες εμπειρίες (κυρίως στην Ιταλία και στη Γερμανία) η σημερινή κατάσταση των κοινωνιών τους δεν τους βοηθάει να κατανοήσουν αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα. Κάτι τέτοιο έγινε εύκολα αντιληπτό σε όσους και όσες συμμετείχαν ειδικά στα διεθνή ραντεβού στην Πράγα και στην Τζένοβα, τόσο πριν όσο και μετά τις κινητοποιήσεις. Παρόλα αυτά, η όσμωση με τα κινήματα στο εξωτερικό, επιμένουμε ότι αποτέλεσε (και συνεχίζει να αποτελεί) πολύτιμη εμπειρία για τον ελληνικό αναρχικό χώρο και σε αυτό βεβαίως βοήθησε (και συνεχίζει να βοηθά) και η δυνατότητα επαφής μέσω του διαδικτύου (κάτι που φάνηκε κυρίως στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, αλλά και στον κύκλο αγώνων της διετίας 2010-12).

Οι κινηματικές υποδομές των αναρχικών στην Ελλάδα

Αν οι δεκαετίες του '70 και του '80 έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τον «νομαδικό» χαρακτήρα του αναρχικού χώρου, οι επόμενες και κυρίως η πρώτη της νέας χιλιετίας χαρακτηρίζο-

νται από ένα «γεωργικό» τύπου ριζωμα των αναρχικών. Πιο συγκεκριμένα, τις δεκαετίες του '70 και του '80, οι αναρχικοί δεν διαθέτουν παρά ελάχιστα στέκια, κοινωνικά κέντρα ή πολιτικές έδρες και αυτό κυρίως στις δύο μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, ενώ οι οργανωμένες ομάδες είναι σχετικά λίγες και ολιγάριθμες, με βασικό χαρακτηριστικό, όπως προείπαμε, το μοντέλο της ομάδας συνάφειας. Με την παρουσία τους σε διάφορα συμβάντα του κοινωνικού ανταγωνισμού να είναι διαρκής και μαζική, οι αναρχικοί προκειμένου να πάρουν σημαντικές αποφάσεις, όπως για παράδειγμα το κατέβασμα ή όχι σε μια κεντρική πορεία, η διοργάνωση μιας διαδήλωσης αποκλειστικά από αναρχικούς ή για τους τρόπους αντίδρασης στις διάφορες κατασταλτικές επιθέσεις του κράτους, μαζεύονταν στα μεγάλα αμφιθέατρα των πανεπιστημιακών σχολών, όπου συζητούσαν και αποφάσιζαν συλλογικά, καθώς δεν διέθεταν δικούς τους χώρους για τη φιλοξενία τέτοιων διεργασιών. Στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα μαζεύονταν πλήθος κόσμου από διάφορες περιοχές της μητρόπολης (αναφερόμαστε εδώ κυρίως στην Αθήνα και δευτερευόντως στη Θεσσαλονίκη ή στην Πάτρα), ιδιαίτερος όταν επρόκειτο να συζητηθεί ένα γεγονός μεγάλης σημασίας αλλά και για να προσδιοριστεί η συλλογική αντίδραση του χώρου σε αυτό (χαρακτηριστικό παράδειγμα η δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά από τις δυνάμεις καταστολής τον Νοέμβρη του 1985 και οι συγκρούσεις που ακολούθησαν κυρίως γύρω από την περιοχή του Πολυτεχνικής Σχολής της Αθήνας). Παρότι οι πάντες αντιλαμβάνονταν από νωρίς τη σημασία της οργάνωσης και το ξεπέραςμα του κατακερματισμού⁸, η άποψη που επικρατούσε

⁸ Στα τέλη της δεκαετίας του '70, αρχές αυτής του '80, έγιναν απόπειρες για τη συγκρότηση μιας αναρχικής ομοσπονδίας πανελλαδικών διαστάσεων, όμως σύντομα οι συζητήσεις έφτασαν σε αδιέξοδο και οι προσπάθειες αυτές δεν καρποφόρησαν.

(και συνεχιζει να επικρατει σε αρκετες τάσεις του ελληνικού αναρχισμού) για τον ρόλο και τη δράση των αναρχικών στα κοινωνικά δρώμενα ήταν μάλλον αυτή του «πυροκροτητή» των κοινωνικών εξελίξεων, μια μεταφορά μάλλον του καταστασιακού μοντέλου δράσης στην ελληνική πραγματικότητα (κάτι που είχε την αντανάκλασή τους και στο οργανωτικό επίπεδο). Παράλληλα με την απόρριψη του γραφειοκρατικού-καθετοποιημένου μοντέλου των παραδοσιακών οργανώσεων του κομμουνιστικού κινήματος, υπάρχει και η εν τοις πράγμασι καλλιέργεια του συνελυσιακού-οριζόντιου μοντέλου λήψης των αποφάσεων μέσω της συναίνεσης, με την παράλληλη απόρριψη της αρχής της πλειοψηφίας, γι' αυτό και πάντοτε οι αναρχικοί μέχρι σήμερα, τα σημαντικά ζητήματα τα συζητούν μέσα από ανοιχτά-αντιεραρχικά διαδικαστικά μοντέλα, σε αντίθεση με τα «κλειστά γραφεία» της αριστεράς όπου αφού αποφασιστεί η «γραμμή» της οργάνωσης, μετά εναπόκειται στα στελέχη να την «περάσουν στις μάζες». Αυτό το συναινετικό μοντέλο συζήτησης, οργάνωσης και λήψης των αποφάσεων εκ μέρους των αναρχικών υπήρχε (και συνεχιζει να υπάρχει) βεβαίως και στο εσωτερικό των ομάδων συνάφειας, στα στέκια, στις καταλήψεις ή στα κοινωνικά κέντρα, που άρχισαν να φτιάχνονται κυρίως στα τέλη της δεκαετίας του '80. Μπορούμε να πούμε ότι είναι ένα από τα γενεαλογικά χαρακτηριστικά του αναρχικού χώρου, που ουσιαστικά ποτέ δεν τέθηκε σε αμφισβήτηση, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις (όπως για παράδειγμα με το μετωπικό αναρχικό σχήμα «Ένωση Αναρχικών» στα μέσα της δεκαετίας του '80, το οποίο δεν ήταν ομοσπονδιακού χαρακτήρα και μάλλον έτεινε σε έναν ιδιότυπο αναρχο-λενισμό)⁹.

⁹ Τα τελευταία χρόνια, πάντως, ξεκίνησε και πάλι μια προσπάθεια για ευρύτερη οργανωτική συγκέντρωση του αναρχικού χώρου στη λογική των ομοσπονδιών που υπήρξαν και υπάρχουν στο εξωτερικό, κάτι που οδήγησε τελικά στη δημιουργία τόσο της Αναρχικής Ομοσπονδίας όσο και της Αναρχικής Πολιτικής Οργάνωσης, που όμως μέχρι

Όμως, αν τις δεκαετίες του '70 και του '80 είναι αναιμική η παρουσία εδρών του αναρχικού χώρου, εκεί όπου ανέκαθεν υπάρχει άνθηση και πανσπερμία, ήδη από τις απαρχές της ύπαρξής αυτού του χώρου από τη δεκαετία του '70 μέχρι και σήμερα, είναι στον έντυπο λόγο, αφού θεωρείται πάντοτε άκρως σημαντική η έντυπη αντιπληρόφωρηση, όπως και η θεωρία και η επεξεργασία των ιδεών και των πρακτικών μέσα από δοκίμια, βιβλία, μπροσούρες, περιοδικά και εφημερίδες. Έτσι, από τα μέσα της δεκαετίας του '70 μέχρι τώρα, έχουμε πλήθος εκδόσεων εντύπων αλλά και προκηρύξεων, φυλλαδίων, αφισών κλπ. Στήθηκαν και στήνονται εκδοτικοί οίκοι που ασχολούνται κυρίως με τη μετάφραση κειμένων και βιβλίων του διεθνούς αναρχικού και αυτόνομου κινήματος, φέρνοντας το ελληνικό κοινό σε επαφή με τις ιδέες του διεθνούς ριζοσπαστικού χώρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα κυκλοφορεί σχεδόν το σύνολο του έργου των καταστασιακών (που αν και μη αναρχικοί, συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση του αναρχικού χώρου στην Ελλάδα, κυρίως με το αντιεμπροσματικό, αντιεραρχικό, παιγνιώδη και αυθόρμητο χαρακτήρα της σκέψης και πρακτικής τους), σημαντικό μέρος των κλασικών θεωρητικών του αναρχισμού όπως ο Μπακούνιν, ο Κροπότκιν ο Προυντόν, ο Μαλατέστα, ο Ρόκερ και ο Μπερνέρι, υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία θεωρητικών του ευρύτερου αντιεξουσιαστικού κινήματος μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο όπως, για παράδειγμα, ο Κορνήλιος Καστοριάδης (ιδιαιτέρως δημοφιλής στον ελληνικό αναρχικό χώρο αν και μη αναρχικός), κυκλοφορούν πολλά έργα σύγχρονων αναρχικών θεωρητικών

τη στιγμή (Απρίλης 2017, που ολοκληρώνεται αυτό το κείμενο) δεν έχουν δείξει αμφότερες πώς εννοούν πρακτικά την οργανωτική (και ιδεολογική) σύγκλιση, πέρα από την παρουσία σε κάποιες διαδηλώσεις ή κάποια παρεμβατικά κείμενα για γεγονότα της επικαιρότητας. Επειδή είναι πολύ νωρίς για να κριθεί αυτό το σημαντικό εγχείρημα, περιοριζόμαστε σε αυτή την υποσημείωση.

όπως ο Μάρσεϊ Μπούκτσιν, ο Κόλιν Γουώρντ ή ο Εντουάρντο Κολόμπο, υπάρχει άφθονο υλικό για τον ρόλο των αναρχικών στις δύο μεγάλες επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα, δηλαδή την ισπανική (καταλαμβάνοντας όλο το φάσμα αυτής της θαυμαστής ιστορίας, ξεκινώντας δηλαδή από την προϊστορία της επανάστασης και φτάνοντας στα πειράματα της εργατικής αυτοδιαχείρισης και τις αγροτικές κολεκτίβες, τις συγκρούσεις με τους σταλινικούς, τον ρόλο των αναρχικών την τριετία 1936-39, αλλά και μετά την επικράτηση των φασιστών, την αντίσταση ενάντια στη δικτατορία του Φράνκο και στα δρώμενα στον αναρχικό χώρο μετά την πτώση της) και τη ρωσική επανάσταση (για παράδειγμα κυκλοφορούν τα έργα του Βολίν, του Μπέρκμαν, της Γκόλντμαν για αυτήν, όπως και το βιβλίο του Πιότρ Αρσινόφ για τη Μαχνοφτσίνα), ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανιστεί κείμενα και βιβλία και για το ρεύμα που ονομάζεται μεταναρχισμός ή νεοαναρχισμός (με τη μορφή βιβλίων ή προσούρων των Ρίτσαρντ Ντέι, Ντέιβιντ Γκράιμπερ, Τόμας Ιμπάνιεθ κ.α.). Πρέπει να πούμε εδώ, ότι τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, η έκδοση περιοδικών και εφημερίδων, όπως και η συγκρότηση μιας εκδοτικής ομάδας για την πραγματοποίηση τέτοιων εγχειρημάτων, αποτελούσε ένα βασικό πόλο συσπείρωσης και δράσης. Αυτό δεν γινόταν στη βάση μιας λογικής που θέλει την κάθε αναρχική ομάδα να έχει το δικό της «κομματικό» έντυπο, αλλά επειδή η συνεύρεση ανθρώπων με αναρχικές απόψεις γινόταν κυρίως είτε λόγω κοινής τοπικής προέλευσης (με τη δημιουργία εφήμερων ή λιγότερο εφήμερων ομάδων γειτονιάς) είτε λόγω της κοινής ιδεολογικής σύγκλισης και όχι μέσα από τη δημιουργία, για παράδειγμα, μιας ομάδας που σκόπευε να παρέμβει στους εργασιακούς χώρους. Έμπαινε, δηλαδή, ως αφετηρία η προσπάθεια αντιπληροφόρησης και διάδοσης των αναρχικών ιδεών και πρακτικών, για να ακολουθήσουν στη συνέχεια όλα τα υπόλοιπα.

Από τη δεκαετία του '90 και μετά το παράδειγμα αλλάζει όσον αφορά το ριζώμα στο κοινωνικό πεδίο και το έδαφος, καθώς εμφανίζεται το κίνημα των καταλήψεων στέγης-κοινωνικών κέντρων και η δημιουργία στεκιών δεν περιορίζεται μόνο στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, ή την Πάτρα, αλλά συμβαίνει και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, ενώ πληθαίνουν και μαζικοποιούνται οι οργανωμένες συλλογικότητες του αναρχικού χώρου πανελλαδικά. Είναι ακριβώς η «γεωργική» περίοδος του χώρου, με την έννοια ότι οι αναρχικοί αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα ενός πιο σταθερού ριζώματος στο χώρο και στο χρόνο. Σε αυτό συμβάλλει και η αλλαγή ως προς τη σύνθεση των υποκειμενικοτήτων που συγκροτούν τις αναρχικές ομάδες, αφού αν τις δεκαετίες του '70 και του '80 είναι κυρίως φοιτητές και νέοι των μικροαστικών και μεσοαστικών στρωμάτων αυτοί και αυτές που συμμετέχουν στον αναρχικό χώρο, από τη δεκαετία του '90 και πέρα αρχίζουν να εντάσσονται σε αυτόν όλες οι φιγούρες του προλεταριακού και μη υποκειμενισμού, ενώ αυξάνει και το όριο ηλικίας των συμμετεχόντων. Τόσο τα εκδοτικά εγχειρήματα όσο και πολιτικές συλλογικότητες αποκτούν έναν πιο μακροχρόνιο χαρακτήρα (ή τουλάχιστον αυτό προσπαθούν και σε ένα βαθμό το πετυχαίνουν), με χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς τις δεύτερες τις μακροχρόνιες καταλήψεις στέγης-κοινωνικά κέντρα όπως για παράδειγμα η κατάληψη της οδού Λέλας Καραγιάννη και η Βίλλα Αμαλίας (μέχρι την εκκένωσή της τον Δεκέμβρη του 2012) στην Αθήνα, που ξεκίνησαν τη δράση τους από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και τη συνεχίζουν μέχρι σήμερα, ενώ ως προς τα πρώτα υπάρχουν ακόμη οι ιστορικές αναρχικές εκδόσεις από τη δεκαετία του '70 «Ελεύθερος Τύπος» και «Διεθνής Βιβλιοθήκη»¹⁰, όπως και οι εκδόσεις για μια «Ελευθερι-

¹⁰ Δυστυχώς οι εκδόσεις αυτές έπαψαν να υπάρχουν μετά τον θάνατο της τελευταίας τους εκδότριας Σύλβιας Παπαδοπούλου το 2015.

ακή Κουλτούρα» που ξεκίνησαν τη δραστηριοποίησή τους το 1989 και έχουν μια ευρεία γκάμα εκδόσεων (από κλασικά κείμενα των Μπακούνιν, Μαλατέστα, Μπερνέρι, Μύζαμ και δοκίμια των ανανεωτών της αναρχικής σκέψης μετά το '68, μέχρι βιβλία και μπροσούρες μορφών της ευρύτερης σύγχρονης ριζοσπαστικής σκέψης όπως οι Φουκώ, Νέγκρι, Βίβρο, Ντελέζ, Αγκάμπεν, αλλά και βιβλία που αφορούν την ιστορία του αντιεξουσιαστικού και αυτόνομου κινήματος, κυρίως της ιταλικής και γερμανικής αυτονομίας). Οι ίδιες εκδόσεις κυκλοφόρησαν από το 1993 μέχρι το 1997 και την επιθεώρηση Αυτονομία, με ειδήσεις, κείμενα, αναλύσεις, συνεντεύξεις ελληνικής και διεθνούς προέλευσης, με τους συντάκτες της να παρακολουθούν από κοντά και να συμμετέχουν ενεργά σε διεθνή συνέδρια, συναντήσεις και κινητοποιήσεις. Όμως είναι με την έλευση του 21^{ου} αιώνα που οι αναρχικοί-αντιεξουσιαστικοί εκδοτικοί οίκοι πολλαπλασιάζονται τόσο σε αριθμό όσο και σε ποιότητα, κι έτσι έχουμε τις εκδόσεις «Βιβλιοπέλαγος», με πλούσιο ρεπερτόριο όχι μόνο πολιτικό αλλά και λογοτεχνικό¹¹, τις «Εκδόσεις των Ξένων» με έδρα τη Θεσσαλονίκη (με διάφορα βιβλία αλλά και παλαιότερα το περιοδικό «ξ») και τώρα την επιθεώρηση «Σημειώσεις της Στέπας» που έχουν να κάνουν με την καταστασιακή και μετακαταστασιακή σκέψη, τους Ζαπατίστας, αλλά και το ρεύμα εναντίωσης στην εργασία), τις εκδόσεις «Εξάρχεια» στην Αθήνα (κοντά σε αυτό το ρεύμα που αποκαλείται «αντιεξουσιαστικό», με έλληνες συγγραφείς καστοριαδικής μήτρας και υπεύθυνες για την κυκλοφορία στα ελληνικά βιβλίων της ιταλικής κολεκτίβας Wu Ming, του Χάουαρντ Ζιν, του Αγκάμπεν, του Φουκώ, αλλά και πίσω από την κυκλοφορία της

¹¹ Και εδώ δυστυχώς είχαμε την απώλεια του εκδότη τους, ιστορικής μορφής του αναρχικού και εναλλακτικού κινήματος, Μιχαήλ Πρωτοφάλη το 2014, όμως ευτυχώς υπάρχει μια παρέα συντρόφων και συντροφισσών του εκλιπόντα που συνεχίζει το εξαιρετικό έργο του με τον ίδιο τίτλο.

επιθεώρησης «Έρμα» που έχει και λογοτεχνικό περιεχόμενο), τις εκδόσεις «Γυτοπία» (που ασχολούνται κυρίως με ζητήματα της κοινωνικής οικολογίας και της ελευθεριακής παρέμβασης σε τοπικό επίπεδο, σαφώς επηρεασμένες από του σκέψη του Μπούκτσιν και του βορειοαμερικανικού αναρχικού κινήματος, που πέρα από το ομώνυμο περιοδικό βγάζουν βιβλία και σύγχρονων αναρχικών στοχαστών όπως οι Αμεντέο Μπέρτολο, Τόμας Ιμπάνιελ και Αντρέα Στάιντ, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν στήσει και το «Ευτοπικό Εργαστήριο», όπου και μέσω της ηλεκτρονικής ψηφιοποίησης έχουν φτιάξει το πρώτο οργανωμένο αρχείο στον αναρχικό χώρο προσβάσιμο στο ευρύτερο κοινό), τις εκδόσεις της ομάδας «Αναρχική Αρχαιοθήκη», που βγάζει κυρίως τη μηνιαία εφημερίδα «Διαδρομή Ελευθερίας» (αρχικά από τους κύριους εκφραστές του ρεύματος του εξεγερτικού αναρχισμού, αλλά με κάποιες σαφείς κριτικές διαφοροποιήσεις τα τελευταία χρόνια), τις εκδόσεις «Δαίμων του Τυπογραφείου» (που ασχολούνται κυρίως με τους αναρχικούς ιεραρχιστές των τελών του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αλλά και με τις διάφορες εκδοχές του ένοπλου αγώνα στη σύγχρονη εποχή), τις εκδόσεις «Στάσει Εκπίπτοντες» (με σημαντικές εκδόσεις έργων του Κορνήλιου Καστοριάδη, αλλά και υπεύθυνες για την παρουσία της σκέψης του Νταϊήβιντ Γκράιμπερ στην Ελλάδα όπως και άλλων σύγχρονων αναρχικών και μη στοχαστών όπως ο Εντουάρντο Κολόμπο, η Χάνα Άρεντ, ο Μιγκέλ Αμπενσούρ, ο Ελένιο Σάνα και ο κλασικός πλέον Ντιέγκο Αμπάδ ντε Σαντιγιάν), τις εκδόσεις «Πανοπτικών» επίσης από τη Θεσσαλονίκη (με μια ευρεία γκάμα βιβλίων θεωρητικών της κλασικής αναρχικής σκέψης αλλά και σύγχρονων ελλήνων στοχαστών όπως ο Φώτης Τερζάκης, υπεύθυνες για την κυκλοφορία των απάντων του Νίτσε με τις καλύτερες και πιο έγκυρες μεταφράσεις του έργου του γερμανού στοχαστή που έχουν υπάρξει στον ελληνικό χώρο, με αρκετά σημαντικά βιβλία από τον χώρο της λογοτεχνίας στον κατάλογό τους αλ-

λά και υπεύθυνες για την κυκλοφορία της σημαντικότητας επιθεώρησης με τον ομώνυμο τίτλο), τις εκδόσεις «Ισνάφι» από τα Γιάννενα (που εκδίδουν τόσο βιβλία σύγχρονης πολιτικής σκέψης όσο και πολύ αξιόλογες μελέτες πολιτικής ανθρωπολογίας με επίκεντρο την περιοχή της Ηπείρου και τη γειτονική Αλβανία), αλλά και άλλες μικρότερες ως προς την παραγωγή βιβλίων ή μπροσούρων, αλλά εξίσου σημαντικές ως προς την προσφορά τους εκδόσεις (όπως οι Θεσσαλονικιώτικες «Ναυτίλος» και «Κουρσάλ», ή οι άκρως ενδιαφέρουσες και τυπογραφικά αθηναϊκές «Ουαπίτι»)¹², ενώ τέλος πρέπει να αναφερθούμε και στην αναρχοσυνδικαλιστική τάση (η οποία γενικά δεν έχει μεγάλη παρουσία και επιρροή στο αναρχικό περιβάλλον και μόνο τα τελευταία χρόνια κάνει κάπως αισθητή την παρουσία της) και τις εκδόσεις «Καινά Δαιμόνια». Όσον αφορά τα περιοδικά ή τις επιθεωρήσεις, κι εδώ έχουμε μια ποικίλη παρουσία επιπλέον αυτών που αναφέρθηκαν ήδη (εξαιρετική προσπάθεια, για παράδειγμα, η επιθεώρηση «Κοινωνικός Αναρχισμός» και η λογοτεχνική επιθεώρηση «Σκαντζόχοιρος» με έδρα τη Θεσσαλονίκη, πόλη η οποία φιλοξενεί γενικά πολλά από τα καλύτερα περιοδικά-επιθεωρήσεις του ευρύτερου αναρχικού χώρου) όμως γενικότερα παρατηρείται μια πτώση στον τομέα αυτό, αν συγκρίνουμε ειδικά με τις δεκαετίες του '80 και του '90 (σε αυτό βεβαίως έχει παίξει σημαντικότερο ρόλο η επέ-

¹² Πολύ ενδιαφέρον είναι και το γεγονός της διοργάνωσης φεστιβάλ αναρχικού-αντιεξουσιαστικού βιβλίου σε σταθερή βάση σε αρκετές πόλεις της Ελλάδας. Εμβληματικές είναι οι άκρως πετυχημένες «Μαύρες-Κόκκινες Σελίδες», που διοργανώνονται συνεχώς από το 2011 μέχρι σήμερα κάθε Δεκέμβρη στην Αθήνα και αποτελούν ένα κλασικό πλέον ραντεβού του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου, με την παρουσία σχεδόν όλων των εκδοτικών προσπαθειών του ανταγωνιστικού κινήματος και όπου πέρα από την έκθεση βιβλίων και περιοδικών, γίνονται βιβλιοπαρουσιάσεις, βιντεοπροβολές και συζητήσεις για διάφορα ζητήματα της επικαιρότητας.

κταση του Ίντερνετ και η δυνατότητα άμεσης πληροφόρησης που προσφέρει). Εξαιρετική προσπάθεια συνιστά και η έκδοση της εφημερίδας «Άπατρις» με συντακτικές ομάδες σε πολλές πόλεις της χώρας, η οποία κυκλοφορεί τακτικά πανελλαδικά και μάλιστα χωρίς αντίτιμο.

Από τη δεκαετία του '90 και κυρίως κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα και εντεύθεν, η χρήση του διαδικτύου καθίσταται προτεραιότητα για την αναρχική αντιπληροφόρηση και τη διάδοση των ιδεών και πρακτικών αυτού του χώρου, με αποκορύφωμα βεβαίως τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008. Μιλήσαμε προηγουμένως για τη σημαντικότητα συμβολή του Athens Indymedia στην κινηματική αντιπληροφόρηση¹³, αλλά αναμφίβολα πολύ σημαντικό ρόλο παίζει και το πλήθος των ιστοσελίδων του αναρχικού χώρου, με ποικίλο περιεχόμενο και κατευθύνσεις¹⁴. Έχει βεβαίως ασκηθεί και κριτική στη λογική και τον τρόπο χρήσης του διαδικτύου, που πολλές φορές φαίνεται να υποκαθιστά τη δράση στο δρόμο και στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο. Οι συζητήσεις ειδικά για το Athens Indymedia είναι πολλές και μάλιστα κάποιες σοβαρές γίνονται και μέσα από την ίδια την ιστοσελίδα του μέσου. Παρόλα αυτά, η χρησιμότητα και η σημασία του είναι μάλλον κοινά αποδεκτές

¹³ Ειδικά την περίοδο της έντονης κοινωνικής όξυνσης μεταξύ 2008 και 2012, η ιστοσελίδα του Athens Indymedia γνώρισε τεράστια επισκεψιμότητα, αποτελώντας πολύτιμη πηγή αντιπληροφόρησης, προπαγάνδας, ανταλλαγής απόψεων, με πολύ μεγάλο πλούτο φωτογραφικού και βιντεοσκοπικού υλικού, εξαιρετική πηγή άντλησης πληροφοριών για τους (ελπίζουμε καλοπροαίρετους!) ιστορικούς του μέλλοντος

¹⁴ Άκρως ενδιαφέρουσα είναι η ιστοσελίδα «Ελευθερία ή Τίποτα», όπου παρουσιάζονται πολλές βιντεοσκοπημένες συνεντεύξεις προσωπικοτήτων του αναρχικού χώρου (και όχι μόνο), κυρίως από τον χώρο των εκδόσεων και της κριτικής σκέψης, αλλά και από άλλα πεδία (όπως αυτό της μουσικής).

και αυτό βεβαίως φαίνεται στο κίνημα συμπαράστασης που εκδηλώνεται πάντοτε όταν αυτό δέχεται κάποια κατασταλτική επίθεση εκ μέρους του κράτους.

Αρκετή σημασία έχει δοθεί και στη δημιουργία ραδιοφωνικών σταθμών του κινήματος, με εμβληματικές περιπτώσεις τα δύο κινηματικά ραδιόφωνα στη Θεσσαλονίκη τη δεκαετία του '90. Τον 21^ο αιώνα τα ραδιόφωνα του αναρχικού χώρου έχουν σαφώς πολλαπλασιαστεί (αναφέρουμε ενδεικτικά τον 98 FM, το Radio Revolt, τον 1431 AM, το ράδιο Κατάληψη) αλλά η ακρόασή του συμβαίνει κυρίως μέσα από το διαδίκτυο και όχι στα FM ή στα AM. Αυτό οφείλεται τόσο στη δυσκολία απόκτησης των κατάλληλων μηχανημάτων και γενικά της απαραίτητης υποδομής για εκπομπή μέσω της συχνότητας των FM, όσο και στις επιθέσεις του κράτους, που επανειλημμένως έχει προβεί στην καταστολή τέτοιου τύπου εγχειρημάτων με τη σύλληψη μελών τους, κατασχέσεις μηχανημάτων, δικαστικές διώξεις κλπ. Το πρόγραμμα των κινηματικών ραδιοφώνων του αναρχικού χώρου ποικίλει, υπάρχουν εκπομπές λόγου, συζητήσεις, δελτία αντιπληροφόρησης και πολύ μουσική. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η απευθείας κάλυψη διαδηλώσεων όπως και η αναμετάδοση διαφόρων εκδηλώσεων του ανταγωνιστικού κινήματος. Πάντως, αν κάνουμε τις απαραίτητες συγκρίσεις με εγχειρήματα τέτοιου τύπου σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, όπως για παράδειγμα η Ιταλία ή η Γαλλία, δεν μπορούμε να πούμε ότι το ραδιόφωνο έχει αποτελέσει μέχρι στιγμής προνομιακό πεδίο ενασχόλησης του αναρχικού χώρου, όπως αντιθέτως συμβαίνει με την έντυπη αντιπληροφόρηση. Αυτό ίσως να φαίνεται παράδοξο σε μια κοινωνία όπως η ελληνική όπου κυριαρχεί η προφορική παράδοση και ο προφορικός λόγος, όμως αυτό είναι που συμβαίνει.

Να περάσουμε τώρα σε κάτι που πραγματικά είναι σε άνοδηση στον αναρχικό χώρο τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα ως προς τις υποδομές και το ριζωμα του κινήματος και αυ-

τό είναι τα στέκια και τα κοινωνικά κέντρα, κατειλημμένα και μη. Μέχρι τις αρχές του νέου αιώνα, ουσιαστικά στην Ελλάδα δεν μπορούσαμε να μιλάμε για την ύπαρξη ενός κινήματος δημιουργίας κοινωνικών κέντρων. Σαφώς και υπήρχαν τέτοια όλα αυτά τα χρόνια, όμως η εμφάνισή τους ήταν σποραδική και μάλλον βραχύβια, ακολουθώντας τις γενικότερες εξελίξεις στον αναρχικό χώρο και τις επικρατούσες τάσεις ως προς τους τρόπους συλλογικοποίησης και δημόσιας παρουσίας του. Όταν στα τέλη της δεκαετίας του '80 το καταληψιακό φαινόμενο κάνει ευρύτερα την εμφάνισή του στην Ελλάδα, οι κατειλημμένοι χώροι έχουν αρχικά μια μεικτή χρήση, με την έννοια ότι οι καταλήψεις (κυρίως στην Αθήνα και δευτερευόντως στη Θεσσαλονίκη) ικανοποιούν τόσο τις στεγαστικές ανάγκες των συμμετεχόντων όσο και την επιθυμία τους για την ύπαρξη κοινωνικών κέντρων-στεκιών. Το 1989-90 έχουμε ένα κύμα καταλήψεων στην Αθήνα που εκφράζουν τις διάφορες τάσεις του αναρχικού χώρου εκείνης της εποχής (από την εξεγερτική μέχρι την πανκ και αυτόνομη-κινηματική τάση). Όμως από την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα και εντεύθεν, και κυρίως μετά τον Δεκέμβρη του 2008 και τον κύκλο των «αντιμνημονιακών» αγώνων του 2010-2012, το φαινόμενο επιταχύνεται, πολλαπλασιάζεται και πραγματικά αποκτά τον χαρακτήρα κινήματος. Παρά την καταστολή διαφόρων εγχειρημάτων που ξεκίνησε από το καλοκαίρι του 2012 και συνεχίστηκε για κάμποσο καιρό¹⁵, μπορεί να δει σήμερα σε πολλές πόλεις της Ελλάδας την

¹⁵ Φτάνοντας μέχρι και τα πρώτα χρόνια αριστερής διακυβέρνησης, αφού υπήρξαν περιπτώσεις εκκένωσης κατειλημμένων χώρων είτε αναρχικού βασικά προσανατολισμού είτε δημιουργημένων για τη φιλοξενία την υποστήριξη των μεταναστών, με πλέον πρόσφατες την εκκένωση του κοινωνικού κέντρου Βίλλα Ζωγράφου και της κατάληψης φιλοξενίας μεταναστών στην οδό Αλκιβιάδους στο κέντρο της Αθήνας τον Μάρτη του 2017. Πάντως, μετά το 2015 έχουμε μια νέα άνθηση του φαινομένου, κυρίως στην αθηναϊκή μητρόπολη.

ύπαρξη τέτοιων χώρων. Βεβαίως τα σκήπτρα τα κρατά η Αθήνα (όπου σχεδόν σε κάθε γειτονιά της υπάρχει κάποιος αναρχικός χώρος, κατειλημμένος ή μη, και μάλιστα ακόμη και σε περιοχές όπου δεν θεωρούνται ιδιαίτερας φιλικές σε τέτοιου είδους εγχειρήματα¹⁶) και η Θεσσαλονίκη, όμως ανάλογα εγχειρήματα με πλουσιότητα τοπική δράση μπορεί να δει κανείς και στην Πάτρα, το Αγρίνιο, τα Γιάννενα, τη Βέροια, την Καβάλα, τον Βόλο, το Ηράκλειο, τα Χανιά κλπ. Όσον αφορά δε τους ενοικιαζόμενους χώρους όπου φιλοξενούνται οι δραστηριότητες διαφόρων αναρχικών ομάδων, που είναι πολλές και ποικίλες (από τη διεξαγωγή συζητήσεων, βιβλιοπαρουσιάσεις, προβολές ταινιών και ντοκιμαντέρ, θεατρικές παραστάσεις μέχρι τη διατήρηση αρχείων και δανειστικών βιβλιοθηκών) αυτοί πραγματικά ανθούν σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

Η συμβολή και η σημασία αυτών των κινηματικών «βάσεων» στις κοινωνικές εξελίξεις φάνηκε και στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, όταν αυτοί οι τόποι αποτέλεσαν πεδίο αφετηρίας, οργάνωσης και σύγκλισης ποικίλων δράσεων ενάντια στην κρατική καταστολή μετά τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου από την αστυνομία, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην πανεθνική εκδήλωση και εμβέλεια των γεγονότων, χωρίς δηλαδή τον μέχρι τότε κλασικό περιορισμό τους στις πολύ μεγάλες πόλεις της χώρας· με τη σειρά του, βέβαια, ο Δεκέμβρης του 2008 (όπως και η διετία 2010-2012) αποτέλεσε την αφετηρία τόσο για την πραγματοποίηση αρκετών καταλήψεων (στην Αθήνα είχαμε την κατάληψη Πατησίων και Σκαραμαγκά στο κέντρο της πόλης και την κατάληψη «Βοξ» ακριβώς πάνω στην πλατεία Εξαρχείων, ενώ στην περιφέρεια της μητρόπολης εί-

¹⁶ Πολύ σημαντική η δημιουργία του αντιεξουσιαστικού στεκιού «Δίστομο» μέσα στην καρδιά του Αγίου Παντελεήμονα, για χρόνια ριζωμα των ναζιστών. Η παρουσία του στεκιού όχι μόνο έσπασε την παντοκρατορία της Χρυσής Αυγής, αλλά καθιστά αδύνατη και την εμφάνιση άλλων ομαδοποιήσεων του ναζιφασιστικού χώρου.

χαμε τη «Στρούγκια» στη Νέα Φιλαδέλφεια, το «Σινιάλο» στο Αιγάλεω, την κατάληψη «Επαυλης Κουβέλου» στο Μαρούσι ή την κατάληψη «Ανάληψη» στον Βύρωνα, που μάλιστα ήταν η πρώτη μετά το μεγάλο κύμα καταστολής του 2012, έτσι για να αναφέρουμε μερικές ενδεικτικές περιπτώσεις), όσο και γενικότερα για τη δημιουργία νέων κοινωνικών κέντρων-στεκιών. Να επισημάνουμε εδώ και την επίδραση που είχε η συγκεκριμένη πρακτική και στους χώρους της άκρας αριστεράς, που μετά τον Δεκέμβρη του 2008 υιοθέτησε το παράδειγμα των αναρχικών (κυρίως με τη δημιουργία τοπικών στεκιών και πολύ λιγότερο με τις καταλήψεις κτιρίων, αφού πάντοτε στην αριστερά κυριαρχεί μια λεγκαλιστική άποψη για την πολιτική δράση, ενώ πρέπει να πούμε ότι η ελληνική εκδοχή της αυτονομίας και μάλιστα στην ιδεολογική της φαρέτρα τις καταλήψεις χώρων για τους σκοπούς του κινήματος, αλλά δεν την έχει ασκήσει ιδιαίτερα στην πράξη, περιορισμένη να υπερασπίζεται κάποια εγχειρήματα από τη δεκαετία του '90, εκτός από την κατάληψη Αρχείο '71 που έγινε το 2011 και συνεχίζει να είναι ενεργή μέχρι σήμερα). Γίνεται μία συζήτηση στο εσωτερικό του κινήματος για τη διαφορά μεταξύ κατάληψης και ενοικιαζόμενου χώρου, ιδιαίτερα μετά από τις περιπτώσεις εκκένωσης κάποιων καταληψιακών εγχειρημάτων, με πολλά και σοβαρά επιχειρήματα τόσο υπέρ όσο και κατά αυτών των δύο πρακτικών. Πάντως υπάρχει πλήρης ενότητα στην αντίδραση απέναντι στην καταστολή των καταλήψεων, με αποκορύφωμα την πορεία συμπαραστάσης στους συλληφθέντες της ανακατάληψης της Βίλλας Αμαλίας τον Γενάρη του 2013 στην Αθήνα, όπου συμμετείχε πάνω από 10.000 κόσμος απ' όλο το φάσμα του αναρχικού χώρου, συμπεριλαμβανομένων κινήσεων της άκρας αριστεράς και της αυτονομίας (όπως κάτι ανάλογο συνέβη με τις κατασταλτικές επιχειρήσεις του κράτους σε καταλήψεις στην Πάτρα, τη Θεσσαλονίκη, τα Γιάννινα, το Λαγρινίο και αλλού).

Μετά τον Δεκέμβρη του 2008 και μέσα στους πρώτους μήνες του 2009 είχαμε και κάποια πολύ ενδιαφέροντα πειράματα σε εδαφικό επίπεδο στην Αθήνα, όπως η κατάληψη ενός εγκαταλελειμμένου πάρκινγκ στο κέντρο της μητρόπολης και η μετατροπή του σε πάρκο (το λεγόμενο πάρκο Ναβαρίνου από το όνομα μιας οδού που το περικλείει), η κατάληψη και η διάσωση ενός πάρκου στην περιοχή Πατησίων επίσης στην Αθήνα, όταν κάτοικοι και αλληλέγγυοι από την ευρύτερη περιοχή παρενέβησαν και απέτρεψαν την καταστροφή του προκειμένου να γίνει πάρκινγκ αυτοκινήτων, αλλά και το «Αυτοδιαχειριζόμενο κατειλημμένο έδαφος Αγρός» στο πάρκο Τρίτση, όπου πέρα από ένα μικρό κατειλημμένο κτίριο στο οποίο γίνονται μαθήματα αυτομόρφωσης σχετικά με εναλλακτικούς τρόπους καλλιέργειας και κατασκευής προϊόντων πρώτης ανάγκης όπως τρόφιμα, σαπούνι, οδοντόκρεμα κλπ, υπάρχει και καλλιέργεται ένα μικρό αγρόκτημα. Και τα τρία εγχειρήματα είναι πλήρως αυτοδιευθυνόμενα και γνωρίζουν τη σταθερή αντιπαλότητα τόσο της δημοτικής αρχής όσο και των δυνάμεων καταστολής και των ναζιφασιστών (είναι χαρακτηριστικό ότι στο πάρκο των Πατησίων ο δήμος είχε κόψει το νερό για μεγάλο χρονικό διάστημα, κι έτσι οι κάτοικοι και οι αλληλέγγυοι της διαχειριστικής συνέλευσης αναγκάζονται να κουβαλούν οι ίδιοι το απαραίτητο νερό για τη διατήρηση του πράσινου σε μια περιοχή που η παρουσία του τσιμέντου είναι ασφυκτική, ενώ ο «Αγρός» έχει υποστεί επανειλημμένως εμπρηστικές επιθέσεις από ναζιφασίστες). Παρόλα αυτά συνεχίζουν να υπάρχουν μέχρι σήμερα και μάλιστα στο πάρκο Ναβαρίνου έχουν γίνει και γίνονται κατά καιρούς πολύ ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις, που περιλαμβάνουν δημόσιες συζητήσεις, συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις κλπ. Αν και τα δύο πάρκα (και όχι τόσο ο κατειλημμένος αγρός που έχει σαφές πολιτικό αναρχικό πρόσημο) δεν μπορούν να θεωρηθούν καθαυτά υποδομές του αναρχικού χώρου όπως άλλα εγχειρήματα στα οποία αναφερθήκαμε προ-

ηγουμένως, ωστόσο καθώς διαπνέονται από το ελευθεριακό πνεύμα της αυτοοργάνωσης, της αντιεραρχίας και της οριζόντιας διαχείρισης των αναγκών και ικανοποίησης των επιθυμιών, που χαρακτηρίζουν τους αναρχικούς¹⁷, τα καθιστά πολύτιμο κρίκο στην αλυσίδα των πρακτικών των κινήματων του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Οι σχέσεις των αναρχικών με τα κοινωνικά κινήματα και τις ευρύτερες κοινωνικές διεργασίες

Ο αναρχικός χώρος στην Ελλάδα ανέκαθεν βασανιζόταν με το ερώτημα-ζήτημα της σύνδεσής του με την «κοινωνία». Επειδή ακριβώς αυτός ο χώρος από τις αρχές του και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 ήταν κυρίως νεολαιϊστικός, υπήρχε πάντοτε το άγχος ότι παρά τη γενική συνθηματολογία και διάθεση για ευρύτερη απεύθυνση στις τάξεις των καταπιεζομένων, παρέμενε πάντοτε υπόθεση λίγων αγωνιστών/τριών, χωρίς σύνδεση με την ευρύτερη κοινωνία¹⁸ και το θεωρούμενο τότε ως το πλέον σημαντικό κίνημα, δηλαδή το εργατικό. Αν και η σύνθεση και οι υποκειμενικότητες του αναρχικού χώρου από τη δεκαετία του '90 έχουν αλλάξει σε σημαντικό βαθμό, αυτή η αναζήτηση απεύθυνσης και σύνδεσης παραμένει ως διαρκές αίτημα. Έχουν έτσι όμως τα πράγματα; Είναι ο αναρχικός χώρος απομονωμένος και αν ναι, πού οφείλεται αυτό; Αυτοί που πιστεύουν ότι ισχύει κάτι τέτοιο, το αποδίδουν συνήθως σε μια

¹⁷ Πάντως η διαχειριστική ομάδα του πάρκου Κύπρου και Πατησίων έχει σαφές αναρχικό στίγμα, όπως άλλωστε φαίνεται και από τον λόγο που εκφέρει. Απλώς ένα πάρκο, τόσο λόγω της φύσης του ως δημόσιου χώρου όσο και ως διεκδίκηση, κατάκτηση και χρήση από ένα ευρύτερο φάσμα ανθρώπων, δεν μπορεί και δεν πρέπει κατά τη γνώμη μας να θεωρείται άμεση αναρχική υποδομή.

¹⁸ Η έννοια της κοινωνίας, βεβαίως, είναι ρευστή, με τον αναρχικό χώρο να μην είχε (και έχει) αποσαφηνίσει τι ακριβώς εννοεί με αυτό.

ελιτίστικη διάθεση και στάση των αναρχικών, οι οποίοι περιχαρκαωμένοι στις βεβαιότητές τους, αδυνατούν να «αφουγκραστούν» την κοινωνία, με τελική συνέπεια και η ίδια η κοινωνία να τους γυρίζει την πλάτη. Μια λογική περιχαράκωσης στις βασικές αξίες, η εμμονή σε κάποιες τακτικές, ένας «διόμορφος» τρόπος ζωής, θεωρούνται μερικοί από τους λόγους για τους οποίους ορισμένοι πιστεύουν ότι οι αναρχικοί, παρά τη γονιμότητα και την επικαιρότητα των ιδεών και των πρακτικών τους, παραμένουν απομονωμένοι. Ειδικά σε σχέση με το εργατικό κίνημα, κυρίως οι ενταγμένοι στην αναρχοσυνδικαλιστική τάση θεωρούν ότι η απουσία των αναρχικών στην οργάνωση και διεξαγωγή των λεγόμενων ταξικών αγώνων, άμεσα διεκδικητικών και μη, είναι ανεπίτρεπτη και αυτό είναι κάτι που πρέπει να αλλάξει επειγόντως (ωστόσο τα τελευταία χρόνια οι αναρχικοί συμμετέχουν και στηρίζουν ενεργά τα δημιουργημένα και με πρωτοβουλία τους σωματεία βάσης κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα στους κούριερ, στα εστιατόρια, μπαρ, καφέ, αλλά και στον χώρο του βιβλίου). Οι υποστηρικτές της άποψης περί της απομόνωσης των αναρχικών βλέπουν σαν λύση στο πρόβλημα το να έρθουν πιο κοντά οι αναρχικοί στους υπόλοιπους εκμεταλλευόμενους, όχι ακριβώς αρνούμενοι την «ταμπέλα» του αναρχικού, αλλά προσαρμόζοντάς την περισσότερο σε έναν κοινό μέσο όρο (υπάρχει όμως άραγε τέτοιος;) Εξ ου και μια τάση πολιτισμικής υιοθέτησης συμπεριφορών θεωρούμενων σαν λαϊκών, από το άκουσμα συγκεκριμένων ειδών μουσικής, μέχρι το ντύσιμο και τη γενικότερη κοινωνική συμπεριφορά. Αν, δηλαδή, για παράδειγμα, τη δεκαετία του '70 και του '80 ο αναρχικός είναι γενικά κάποιος με μακριά μαλλιά και μούσι,¹⁹ ακούει ροκ εντ ρολ

¹⁹ Αυτό αφορά βεβαίως τον αντρικό πληθυσμό του αναρχικού χώρου, ενώ πρέπει να σημειώσουμε ότι αν γενικά το '70 και το '80 η παρουσία των γυναικών που δηλώνουν αναρχικές είναι αναιμική, αυ-

και διαβάζει γάλλους καταστασιακούς, αμερικανούς κινηματικούς, ιταλούς και γερμανούς αυτόνομους αλλά και Κορνήλιο Καστοριάδη (με την παραλλαγή του αναρχοπάνκ που ακολουθεί ως προς το ντύσιμο, τα ακούσματα και το γενικότερο στυλ ζωής το αντίστοιχο αγγλοσαξωνικό πρότυπο), από τη δεκαετία του '90 και εντεύθεν ο αναρχικός υιοθετεί μια συμπεριφορά πιο κοντά στα λαϊκά στρώματα, ακούει ρεμπέτικα και διαβάζει περισσότερο τους κλασικούς της αναρχίας παρά τους θεωρητικούς που προέρχονται από τον Μάη του '68 (κλίνοντας μάλιστα ενίοτε το μάτι στον Μαρξ και την εγχώρια, πάντοτε έντονη, παράδοση του κομμουνιστικού κινήματος). Αυτό βεβαίως έχει να κάνει και με την κοινωνική καταγωγή των ατόμων που εντάσσονται στον αναρχικό χώρο, που είναι πλέον κυρίως μικροαστική και εργατική. Στα άτομα που προέρχονται από μεσοαστικό ή μεγαλοαστικό περιβάλλον, οι τάσεις είναι άλλες. Πάντως κοινή, σταθερή αναφορά των αναρχικών, τουλάχιστον όσων μένουν στην Αθήνα αλλά και όσων επισκέπτονται τη μητρόπολη για διάφορους λόγους, παραμένει η εμβληματική περιοχή των Εξαρχείων, η οποία συνεχίζει να αποτελεί προνομιακό τόπο συνεύρεσης, τόσο σε πολιτικό όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο.

Θεωρούμε την άποψη που θέλει τους αναρχικούς απομονωμένους από την υπόλοιπη κοινωνία μυωπική και σε τελική ανάλυση βασισμένη σε μια λάθος λογική. Πρώτα απ' όλα, αναπαράγει σε λάθος κατεύθυνση ένα υπαρκτό αλλά άλυτο, μέχρι στιγμής, πρόβλημα, που έχει να κάνει με την υποτιθέμενη διαφορά μεταξύ πολιτικής και κοινωνικής ουσίας του αναρχισμού. Πιο συγκεκριμένα, επειδή στην Ελλάδα ο αναρχικός χώρος απορρίπτει σαφώς την κυρίαρχη άσκηση της πολιτικής μέσω των κομμάτων, όπως και τη λογική της αντιπροσώπευσης, τεί-

τό αλλάζει εντυπωσιακά μετά τη δεκαετία του '90 και δείχνει την ποιοτική αναβάθμιση και διεύρυνση του χώρου.

νει να αυτοοριζείται σαν κοινωνικός (ή σαν κοινωνικό κίνημα), θεωρώντας κάθε αναφορά στην πολιτική σαν παρελκυστική και εν δυνάμει εξουσιαστική. Όμως μια τέτοια άποψη και στάση μοιάζει να ξεχνά ότι ο αναρχισμός είναι πρώτα απ' όλα μια πολιτική θεωρία, με την έννοια ότι είναι ένα, λίγο-πολύ, συγκροτημένο σύστημα ιδεών και πρακτικών, που στοχεύει στην ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνίας αλλά και στην αντικατάστασή της από μια άλλη, βάσει συγκεκριμένων αρχών και θέσεων. Δεν κάνει πολιτική με την έννοια την κομματική, αλλά είναι σαφώς ένα πολιτικό κίνημα, αφού ασχολείται με την οργάνωση της ζωής των πολιτών μιας κοινωνίας (μικρής ή μεγάλης, κοινότητας ή συνομοσπονδίας κοινότητων). Έτσι, αυτός που ονομάζεται αναρχικός, εντασσόμενος σε ένα σώμα ιδεών και πρακτικών που ιστορικά έχει καθοριστεί ως τέτοιο αλλά και τυγχάνει διαρκούς επεξεργασίας τουλάχιστον από αυτούς και αυτές που δεν δέχονται τον αναρχισμό σαν ένα αναλλοίωτο δόγμα, υιοθετεί αυτομάτως μια πολιτική ταυτότητα, η οποία έχει να κάνει κυρίως με τη συνείδηση, τις πεποιθήσεις και την ηθική του, και λιγότερο με την κοινωνική ή οικονομική του ένταξη (που βεβαίως παίζουν κι αυτές τον ρόλο τους). Αναρχικός, δηλαδή, μπορεί να είναι ένας εργάτης, ένας αγρότης, ένα μεσαίο στέλεχος, ένας καθηγητής, ένας άνεργος κ.ο.κ. Άλλο ζήτημα αν στην καθημερινή του ζωή, επιβεβαιώνει ή όχι τις αξίες και την ταυτότητα που έχει ενστερνιστεί. Πάντως παραμένει το γεγονός ότι αναρχικός μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε, εφόσον αποφασίσει να είναι τέτοιος (και το ίδιο κατά τη γνώμη μας ισχύει για τους σοσιαλιστές, τους κομμουνιστές, τους φιλελεύθερους ή τους φασίστες) και αυτό δεν έχει να κάνει αποκλειστικά με την οικονομική ή κοινωνική του κατάσταση. Οπότε, με αυτή την έννοια, το αν οι αναρχικοί ως πολιτική οντότητα είναι ή όχι απομονωμένοι, έχει να κάνει με το κατά πόσο τα διάφορα κοινωνικά υποκείμενα που υφίστανται την κυριαρχία και την εκμετάλλευση, τα οποία δεν είναι ούτε κάτι

το ενιαίο ούτε κάποιο από αυτά είναι εκ των πραγμάτων προνομιακό ως προς την κοινωνική ριζοσπαστική αλλαγή (όπως, για παράδειγμα, κάποιοι θεωρούν την εργατική τάξη), θέλουν να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως τέτοιο, δηλαδή ως αναρχικό, ασπάζονται τις πολιτικο-κοινωνικές επιδιώξεις του αναρχισμού και εντάσσονται (ή δημιουργούν) στις οργανωμένες δομές του για την επίτευξη αυτών των επιδιώξεων. Το πώς γίνεται ή δεν γίνεται κάτι τέτοιο και για το ποια είναι η ευθύνη των αναρχικών (οργανωμένων ή ανοργάνωτων) στο να συμβαίνει ή να μη συμβαίνει κάτι τέτοιο, είναι ένα τεράστιο ζήτημα, που ξεφεύγει από τα όρια του χώρου αυτού του σύντομου δοκιμίου. Όμως εδώ βρίσκεται κατά τη γνώμη μας η ουσία της συζήτησης για την απομόνωση ή μη των αναρχικών, ή για τη γοητεία που συνεχίζει να ασκεί η αριστερά (βασικά η κοινοβουλευτική εκδοχή της) σε μεγάλο μέρος των εκμεταλλευόμενων και των καταπιεσμένων. Δηλαδή γιατί οι άνθρωποι, εν κατακλείδι, επιθυμούν αυτό και όχι εκείνο.

Ένα δεύτερο στοιχείο που κατά τη γνώμη του γράφοντος αποδεικνύει ότι οι αναρχικοί κάθε άλλο παρά είναι απομονωμένοι, έχει να κάνει με την παρουσία τους σε μια σειρά αγώνων που δόθηκαν και δίνονται στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Όλα αυτά τα χρόνια, όπου οι αναρχικοί έχουν παρέμβει είτε με τη φυσική τους παρουσία είτε με την πρακτική τους, μάλλον ευνοϊκή ήταν η υποδοχή τους εκ μέρους των υπόλοιπων αγωνιζομένων. Κλασικό παράδειγμα της πρόσφατης περιόδου είναι οι εδαφικοί αγώνες υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος και της ζωής στην Κερατέα της Αττικής ενάντια στην κατασκευή χώρου αποθήκευσης σκουπιδιών και στις Σκουριές της Χαλκιδικής ενάντια στην κατασκευή εργοστασίου χρυσού και την καταστροφή του δάσους και του υδροφόρου ορίζοντα της περιοχής (αγώνας που είχε ξεκινήσει από τη δεκαετία του '90 και στον οποίο ήταν ανέκαθεν παρόντες οι αναρχικοί), αλλά και ο αγώνας για τη διάσωση του βουνού της

Πάρνηθας στην Αττική (ειδικά μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 2007) ή αυτός για τη μη κατασκευή ενός μεγάλου φράγματος στον ποταμό Αχελώο, ενώ έντονη ήταν η παρουσία των αναρχικών στις λαϊκές συνελεύσεις που φτιάχτηκαν από τα κάτω σε διάφορες γειτονιές της Αθήνας και άλλων πόλεων, σαν απάντηση στην εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική των τελευταίων χρόνων. Δεν λέμε ότι οι αναρχικοί γίνονται παντού δεκτοί μετά πολλών επαίνων, ούτε πως όλοι οι συμμετέχοντες έγιναν ξαφνικά αναρχικοί. Απλώς διαπιστώνουμε ένα αναμφισβήτητο γεγονός και αυτό έχει να κάνει με το ότι πολλοί και πολλές από τους συμμετέχοντες υιοθετούν τη λογική και την πρακτική των αναρχικών ως προς την οργάνωση και τη διεξαγωγή των αγώνων, ειδικά σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, κάτι το οποίο αναμφίβολα δεν σημαίνει ούτε απομόνωση ούτε έλλειψη επαφής. Κάνοντας μια αντίστιξη, θα λέγαμε ότι αν στο εργατικό κίνημα, και παρά την ένταση των εργατικών αγώνων τα τελευταία χρόνια, η παρουσία των αναρχικών όντως παραμένει αναιμική (πέρα από κάποιες περιπτώσεις στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε), κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στους εδαφικούς αγώνες, πράγμα που κατά τη γνώμη μας πρέπει να προβληματίζει τουλάχιστον τους οπαδούς της αναρχοσυνδικαλιστικής τάσης και της προτεραιότητας που δίνουν στην οικονομία και την κλασικού τύπου ταξική πάλη, αγνοώντας ή υποβαθμίζοντας αρκετές άλλες σημαντικές παραμέτρους της καθημερινής ζωής και το ρόλο που παίζουν τόσο ως προς την ύπαρξη της κυριαρχίας όσο και την αντίσταση απέναντι σε αυτή.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει και αξιόλογη παρουσία, μολονότι σε μικρή ακόμη κλίμακα, του αναρχικού-αντισπιστικού ρεύματος, με κυκλοφορία υλικού, δημόσιες συζητήσεις, διαδηλώσεις αλλά και ενέργειες σαμποτάζ ενάντια στην εκμετάλλευση των ζώων, βάσει μιας γενικότερης κριτικής στον βιομηχανικό πολιτισμό. Εδράζεται κυρίως στην Αθήνα (αν και τον τελευταίο καιρό έχει εμφανιστεί και σε άλλες πόλεις της χώρας)

και έχει πολύ ενδιαφέρον η τοποθέτησή του ενάντια στον μύθο της ανάπτυξης, αφού μέσα στη συνεχιζόμενη κρίση αυτός ο μύθος προωθείται από πολλούς (και μάλιστα από την αριστερά) σαν η λύση στα προβλήματα τόσο της ανεργίας όσο και του τέλους των πολιτικών της λιτότητας. Αυτό το ρεύμα, όντως αναρχικό και απολύτως αντιθετικό με τις προσαγές του κράτους και του κεφαλαίου, δεν έχει καμία σχέση με τα περιβαλλοντικά κινήματα μεταρρυθμιστικού τύπου, ενώ τα μέλη του συμμετέχουν στους ευρύτερους αγώνες του αναρχικού χώρου.

Ως προς τους αγώνες της λεγόμενης «εδαφικοποίησης», τον τελευταίο καιρό αναπτύσσεται και ένα κίνημα υπέρ της δωρεάν μετακίνησης με τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Και εδώ είναι κυρίως στην Αθήνα και δευτερευόντως στη Θεσσαλονίκη που εμφανίζεται αυτό το κίνημα, που μπορούμε να πούμε ότι είχε σαν αφετηρία του αφενός το γεγονός ότι λόγω της οικονομικής κρίσης τα μέσα μαζικής μεταφοράς συνιστούν τον κύριο (και ενίοτε τον αποκλειστικό) τρόπο μεταφοράς ευρέων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά και, αφετέρου, την παρουσία ενός ελεγκτικού μηχανισμού των εισιτηρίων άκρως επιθετικού και αντιδραστικού, που το καλοκαίρι του 2014 οδήγησε στον θάνατο ενός νεαρού επιβάτη. Το κίνημα αυτό περιλαμβάνει πολλές δράσεις σαμποτάζ τόσο των μηχανημάτων επικύρωσης των εισιτηρίων όσο και καταστροφής των νέων μηχανισμών ελέγχου (καθώς με τη διαδικασία προσωποποίησης που απαιτείται είτε σε σχέση με κάθε ξεχωριστό εισιτήριο είτε σε σχέση με την προμήθεια και τη χρήση της κάρτας απεριορίστων διαδρομών, ο τρόπος επικύρωσης και ελέγχου του εισιτηρίου μετατρέπεται σε έναν ευρύτερο αστυνομικό, βιοπολιτικό έλεγχο των μετακινήσεων του πληθυσμού μέσα στις πόλεις), αλλά και καταστροφή οχημάτων μαζικής μεταφοράς, κάτι που όμως προκαλεί και αρνητικές αντιδράσεις, καθώς πολλοί θεωρούν ότι κάτι τέτοιο αφενός δεν λύνει το πρόβλημα της δωρεάν μεταφοράς και αφετέρου επιτρέπει στην εξουσία να αυξάνει την καταστολή, χρη-

σιμοποιώντας σαν πρόσχημα την καταστροφή της λεγόμενης δημόσιας περιουσίας, επιχείρημα που λειτουργεί ακόμη σε πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού,²⁰ καθώς στην Αθήνα οι συγκατοικίες παραμένουν υπό δημόσιο έλεγχο.

Ένα άλλο πεδίο στο οποίο πιστεύουμε ότι ο αναρχικός χώρος έχει σημαντική επίδραση, είναι αυτός της κουλτούρας. Όσον αφορά το βιβλίο και γενικότερα την έντυπη δραστηριότητα αναφερθήκαμε εκτενώς προηγουμένως. Όμως ένα άλλο σημαντικό πεδίο παρέμβασης είναι και η μουσική, με το πανκ και τις παραλλαγές του, το χιπ χοπ αλλά και τα άλλα σύγχρονα μουσικά ρεύματα να παίζουν ενεργό ρόλο στη νεολαία και όχι μόνο. Αυτοοργανωμένες συναυλίες χωρίς εισιτήριο, αυτοπαραγωγή του μουσικού έργου, αντιεμπορευματικότητα, μουσικά στούντιο σε κατειλημμένους ή μη χώρους, μεγάλες μουσικές εκδηλώσεις οικονομικής συμπαράστασης σε αγωνιστές και κι-

²⁰ Καθώς αυτό το κίνημα είναι πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα, έχει πολύ ενδιαφέρον η εξέλιξή του. Αναλόγου εξαιρετικού ενδιαφέροντος είναι και μια διαδικασία που ουσιαστικά θέλει να μετατρέψει τα Εξάρχεια σε μια «μαυροκόκκινη βάση» (θυμίζοντας έντονα την αυτονομία της Πάντοβας τη δεκαετία του '70 στην Ιταλία ή τους Μάυρους Πάνθηρες στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '60) και εκδηλώνεται είτε μέσα από την εκδίωξη των εμπόρων ουσιών από την περιοχή, ενίοτε και βιαιώς, είτε με τη διεξαγωγή εκδηλώσεων στην πλατεία Εξαρχείων, αλλά και με την προσπάθεια να κρατιέται μακριά η αστυνομία με οργανωμένο τρόπο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως έγινε στις 6 Δεκέμβρη 2016, την επέτειο δηλαδή της δολοφονίας του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου. Πάντως σε αυτή την προσπάθεια δεν εντάσσονται ούτε τα τελετουργικά «πεσιμάτα» στη διμοιρία των δυνάμεων καταστολής που σταθμεύει έξω από τα γραφεία του σοσιαλιστικού κόμματος ΠΑΣΟΚ, κυρίως κάθε Παρασκευή και Σάββατο, ούτε οι αντίστοιχες επιθέσεις στις δυνάμεις καταστολής που σταθμεύουν στην οδό Πατησίων έξω από το Πολυτεχνείο με πρόσχημα την προστασία των διερχομένων λεωφορείων και τρόλεϊ, λόγω των καταστροφών τέτοιων οχημάτων που έχουν σημειωθεί εκεί.

νήματα, συνιστούν σημαντικές πρακτικές και λογικές της αντιεξουσιαστικής-αναρχικής μουσικής σκηνής στην Ελλάδα. Τα τελευταία χρόνια ανθεί επίσης και το εναλλακτικό θέατρο, με αρκετές ομάδες του ευρύτερου αναρχικού και αντιεξουσιαστικού χώρου να δίνουν αυτοοργανωμένες παραστάσεις χωρίς εισιτήριο και με ελεύθερη συνεισφορά σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας (τόσο σε δημόσιους χώρους όπως οι πλατείες όσο και σε στέκια και κοινωνικά κέντρα του κινήματος), έχοντας ένα πλούσιο ρεπερτόριο. Buffonata και Τσιριντσάντσουλες στην Αθήνα, Verba non Facta στη Θεσσαλονίκη, έτσι για να αναφέρουμε κάποια ενδεικτικά παραδείγματα. Όλες αυτές οι δραστηριότητες στον χώρο της κουλτούρας, μαζί με τις τακτικές κινηματογραφικές προβολές²¹, που είναι ένα σταθερό δεδομένο στα στέκια του κινήματος, όχι μόνο φέρνουν πολύ κόσμο κοντά στον αναρχικό χώρο, αλλά αποτελούν και ένα εναλλακτικό παράδειγμα απέναντι στην εμπορευματοποίηση της τέχνης. Η Βίλλα Αμαλίας με τις συναυλίες της να αποτελούν ενίοτε ένα κοινωνικό συμβάν για τη ζωή της αθηναϊκής μητρόπολης, ήταν ένας χώρος που συμπύκνωνε όλες αυτές τις δραστηριότητες, αφού διέθετε όχι μόνο χώρο συναυλιών και στούντιο μουσικής, αλλά και βιβλιοπωλείο με κινηματικές εκδόσεις, φιλοξενούσε την προαναφερθείσα θεατρική ομάδα Buffonata, εκεί είχε την έδρα της η τυπογραφική κολεκτίβα «Rotta», ενώ σταθερά γίνονταν διαφόρου τύπου συζητήσεις και προβολές ταινιών και ντοκιμαντέρ. Η κατηγορία για «γκετοποίηση» του συγκεκριμένου χώρου νομίζουμε ότι καταρρίφθηκε από τις κινητοποιήσεις σε πανελλαδικό επίπεδο (δυστυχώς ανεπιτυχείς τελικά) για τη διάσωσή του, κάτι που δείχνει ότι

²¹ Με τις δυνατότητες που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία, έχουν αυξηθεί και οι παραγωγές ντοκιμαντέρ κινηματικού περιεχομένου από άτομα ή συλλογικότητες του ευρύτερου αναρχικού χώρου, όπως και το γύρισμα ταινιών μικρού μήκους με κοινωνικο-πολιτική θεματολογία.

πολλές φορές τα εγχειρήματα έχουν μεγαλύτερη απήχηση απ' όση πιστεύουν και οι ίδιοι οι συντελεστές τους. Σημαντική είναι και η παρουσία καλλιτεχνών του graffiti, που παρεμβαίνουν ποικιλοτρόπως στο αστακό τοπίο των μεγάλων πόλεων της Ελλάδας (κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη), φτιάχνοντας εμβληματικά έργα πολιτικο-κοινωνικού περιεχομένου (σημαντικότερη επίσης και η παρουσία γραφιτάδων από τον χώρο της αυτονομίας). Επίσης κυκλοφορούν και αξιόλογα φανζίν και περιοδικά κόμικς, όπως για παράδειγμα η «Σαπίλα».

Για να κατανοήσουμε όμως καλύτερα την κρίσιμη σημασίας παρουσία του αναρχικού χώρου στα εγχώρια κοινωνικά κινήματα μετά την πτώση της χούντας το 1974, καλό θα ήταν να δούμε και το ρόλο (μεγαλύτερο ή μικρότερο, αλλά πάντοτε σημαντικό και ρηξικέλευθο) που έχουν παίξει οι αναρχικοί και οι αναρχικές σε κινήματα όπως αυτά της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των φυλακισμένων, το κίνημα υπέρ της ολικής άρνησης στράτευσης, το κίνημα εναντίον της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004, το αντιρατσιστικό και αντιφασιστικό κίνημα, όπως και το φεμινιστικό και (πιο πρόσφατα) αυτό της αναγνώρισης των δικαιωμάτων της LGBTQ κοινότητας.

Ξεκινώντας από το κίνημα υπεράσπισης των δικαιωμάτων των φυλακισμένων, πρέπει να πούμε ότι οι αναρχικοί βρέθηκαν μετά το 1974 σε μια «προνομιακή» θέση ως προς αυτό το ζήτημα, αφού ήταν κυρίως αυτοί από τον ευρύτερο πολιτικό χώρο του κοινωνικού ανταγωνισμού, που λόγω της δράσης τους (είτε της ένοπλης είτε της γενικότερης συγκρουσιακής) βρέθηκαν και βρίσκονται στις διάφορες φυλακές της χώρας, είτε σαν οριστικά καταδικασμένοι είτε ως υπόδικοι. Σε συνδυασμό με την απόρριψη του διαχωρισμού ποινικός-πολιτικός και τη σταθερή θέση των αναρχικών για την κατάργηση των φυλακών, αναπτύχθηκε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80 ένα κίνημα υπεράσπισης των φυλακισμένων. Η αριστερά, τόσο η κοι-

νοβουλευτική όσο και εξωκοινοβουλευτική (με πολύ μικρές εξαιρέσεις κάποιων συλλογικοτήτων ή προσωπικοτήτων της άκρας αριστεράς και αυτό κυρίως μετά τις συλλήψεις των μελών της οργάνωσης του ένοπλου αγώνα «17 Νοέμβρη») γενικά δεν ασχολείται με το ζήτημα των φυλακών, ξεχνώντας βεβαίως τα βάσανα τόσων μελών της κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα, αλλά και παραμελώντας τη σοβαρή κοινωνική διάσταση και τον ρόλο του σωφρονιστικού συστήματος στη διατήρηση της κυριαρχίας. Έτσι βρέθηκαν οι αναρχικοί να σηκώνουν ουσιαστικά το βάρος αυτής της υπόθεσης, συμμετέχοντας, είτε άμεσα είτε έμμεσα, στους κατά καιρούς αγώνες των φυλακισμένων. Ειδικά μετά την άφιξη του 21^{ου} αιώνα και τις συλλήψεις αρκετών αναρχικών λόγω της συμμετοχής τους στον ένοπλο αγώνα (αλλά και σε άλλους αγώνες όπου υπήρχαν συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής), το κίνημα υπέρ των φυλακισμένων έχει διευρυνθεί σε σημαντικό βαθμό, περιλαμβάνοντας δημόσιες παρεμβάσεις, πορείες, συζητήσεις (όπου συχνά παρεμβαίνουν αγωνιστές και αγωνίστριες μέσα από τις φυλακές), συνέδρια με συμμετοχή αγωνιστών/τριων από το εξωτερικό, αλλά και έκδοση έντυπου υλικού (και μάλιστα με πρωτοβουλίες αγωνιστών μέσα από τις φυλακές, με χαρακτηριστική περίπτωση τις εκδόσεις «Λούμμετρη Λπειλή»²²).

Περνώντας τώρα στο κίνημα της ολικής άρνησης στρατεύσης, να πούμε ότι στην Ελλάδα από το 1974 και μετά αναπτύχθηκε ένα κίνημα για τα δικαιώματα των στρατευμένων, κυρίως με πρωτοβουλία της άκρας αριστεράς, όπως και ένα κίνημα υπέρ της εναλλακτικής στρατιωτικής θητείας για λόγους

²² Μετά την απελευθέρωση του εκδότη τους, οι εκδόσεις συνεχίζουν ακάματα τη δραστηριοποίησή τους, κυκλοφορώντας μάλιστα ανάμεσα στα άλλα τα πολύ ενδιαφέροντα νουάρ έργα του κρατούμενου αναρχικού κομμουνιστή Τάσου Θεοφίλου, όπως και το περιοδικό «Μολότο».

συνείδησης. Οι αναρχικοί όμως πήγαν τα πράγματα αρκετά παραπέρα, υποστηρίζοντας το δικαίωμα στην ολική άρνηση στρατεύσης για ιδεολογικούς λόγους. Είναι σημαντικός ο αριθμός αναρχικών που στο πλαίσιο της Θεώρησης του στρατού ως ενός εκ των πυλώνων του συστήματος κυριαρχίας, αρνούνται κάθε μορφή ένταξη στους μηχανισμούς του, ακόμη και με τη μορφή της εναλλακτικής Θητείας. Υπέστησαν και συνεχίζουν να υφίστανται αλληπάλληλες διώξεις που έχουν να κάνουν με το νόμο περί λιποταξίας (αφού στην Ελλάδα η στρατιωτική Θητεία είναι υποχρεωτική), παλεύοντας τόσο σε νομικό όσο και (κυρίως) πολιτικό επίπεδο.

Όσον αφορά το κίνημα εναντίον της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων οι αναρχικοί ήταν από τους πρώτους που εναντιώθηκαν σε αυτή τη διεξαγωγή (ήδη πριν από την ανάληψή τους το 1997), τόσο για οικονομικούς (ένα εγχείρημα ασύμφορο οικονομικά για μια χώρα όπως η Ελλάδα, κάτι που απεδείχθη και με τη σημαντική συμβολή του κόστους τους στην κρίση χρέους μετά το 2009, γεγονός το οποίο παραδέχονται σήμερα ακόμη και ένθερμοι υποστηρικτές τους από τις εξουσιαστικές ελίτ) όσο και για περιβαλλοντικούς και πολιτικούς λόγους (με την περαιτέρω συντριπτική επιβάρυνση του ήδη άκρως ταλαιπωρημένου μητροπολιτικού περιβάλλοντος, με τη διεύρυνση και αναβάθμιση της καταστολής, την τοποθέτηση ευρύτατου δικτύου καμερών για την «υγειονομική» επιτήρηση του δημόσιου χώρου και των κάθε είδους δραστηριοτήτων των πολιτών, κλπ). Επρόκειτο για έναν αγώνα πραγματικά μειοψηφικό, αφού πέρα από κάποιες οικολογικές και ακροαριστερές κινήσεις, υπήρξε μεγάλη συναίνεση εκ μέρους του εγχώριου πληθυσμού, στο πλαίσιο μιας νέας «Μεγάλης Ιδέας» για τον ελληνικό νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό. Έγιναν πολλές δημόσιες παρεμβάσεις και πορείες, που κάποιες φορές χτυπήθηκαν άγρια από την αστυνομία. Θεωρούμε αυτό το κίνημα μια από τις πιο πετυχημένες εναντιώσεις των αναρχικών στην

κυρίαρχη τάξη, όχι βεβαίως για την αποτελεσματικότητά του, αφού οι Ολυμπιακοί Αγώνες τελικά διεξήχθησαν στην Ελλάδα το 2004, αλλά για την ανάδειξη τόσο ζητημάτων που σήμερα δυστυχώς έχουν επιβεβαιώσει την ορθότητα της αναρχικής κριτικής όσο και για τους αγώνες που δόθηκαν για την ανάδειξη της εκμετάλλευσης της εγχώριας αλλά και της μεταναστευτικής εργατικής δύναμης στην εκτέλεση των έργων και την τελική πραγματοποίηση των αγώνων (ήταν πολλά τα εργατικά ατυχήματα που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας των αγώνων, με αρκετά από αυτά να είναι θανατηφόρα, για να μη μιλήσουμε για την ανασφάλιστη και άκρωρς εκμεταλλεόμενη μαύρη εργασία).

Περνάμε τώρα στο κίνημα υπέρ των δικαιωμάτων των μεταναστών και στον αντιφασιστικό αγώνα. Τα δύο αυτά ζητήματα συνδέονται, αφού οι μετανάστες είναι στόχος όχι μόνο των κρατικών αρχών αλλά και των ντόπιων ναζιφασιστών, οι οποίοι με πρόσχημα την παρουσία των μεταναστών στη χώρα, έχουν προωθήσει τη φυλετική και εθνικιστική τους προπαγάνδα, έχοντας καταφέρει να κερδίσουν την υποστήριξη (κάτι που αποτυπώνεται και σε εκλογικό επίπεδο) σημαντικού μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Οι αναρχικοί ανέκαθεν βρίσκονταν και βρίσκονται σταθερά στο πλευρό των μεταναστών, τονίζοντας το γεγονός ότι κανείς άνθρωπος δεν είναι λαθραίος, αντιμαχόμενοι συνεχώς τόσο τα πογκρόμ της αστυνομίας και των ναζιφασιστών όσο και την ύπαρξη στρατοπέδων συγκέντρωσης για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά²³. Το φαινόμενο της μετανά-

²³ Ο αναρχικός χώρος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην υποδοχή του μεταναστευτικού κύματος (κυρίως από την εμπόλεμη Συρία) από το καλοκαίρι του 2015 και μετά, είτε προχωρώντας άμεσα σε καταλήψεις στέγης για τη φιλοξενία και την ελεύθερη οργάνωση της ζωής των μεταναστών είτε μέσω της ενεργητικής συμμετοχής μελών του σε τέτοιου τύπου εγχειρήματα από κοινού με συλλογικότητες κυρίως της άκρας αριστεράς, ενώ σε διάφορες παραμεθόριες περιοχές της

στευσης και της βίαιης αντιμετώπισής του από την πλευρά του κράτους και των ναζιφασιστών εμφανίστηκε ουσιαστικά από τις αρχές της δεκαετίας του '90, αλλά κορυφώθηκε τα τελευταία χρόνια λόγω και της ενδυνάμωσης της ναζιστικής οργάνωσης «Χρυσή Αυγή», που έφτασε με την ατζέντα μίσους της να μπει στο ελληνικό κοινοβούλιο, παίρνοντας έναν σοβαρό αριθμό ψήφων. Θεωρούμε σαν μια από τις κορυφαίες στιγμές του αντιφασιστικού αγώνα την πρώτη εβδομάδα του Μάη του 2011, όταν μετά τη δολοφονία ενός Έλληνα πολίτη από μετανάστες στο κέντρο της Αθήνας, ξέσπασε πογκρόμ εναντίον των μεταναστών από τους ναζί της Χρυσής Αυγής, με την ουσιαστική ανοχή της ελληνικής αστυνομίας. Επί μία εβδομάδα ναζί και αστυνομία έκαναν αλληπάλληλες επιθέσεις στην κατάληψη Βίλλα Αμαλίας, που βρισκόταν κοντά στο μέρος της δολοφονίας (το οποίο οι ναζί είχαν μετατρέψει σε ορμητήριο επιθέσεων εναντίον των μεταναστών), με τη συγκεκριμένη κατάληψη να αποτελεί για πολλά χρόνια ανάχωμα στις επιθετικές δραστηριότητες των ναζιφασιστών (που είχαν προχωρήσει και σε απόπειρες εμπρησμού της, όπως και σε επιθέσεις εναντίον μελών της). Η Βίλλα άντεξε και κράτησε εκείνες τις μέρες έναν ελεύθερο χώρο για της γης τους κολασμένους, με συνεχείς περιφρουρήσεις τόσο του κτιρίου της όσο και της γύρω περιοχής. Στην τελευταία μεγάλη επίθεση των ναζιφασιστών, οι ομάδες περιφρούρησης που αποτελούνταν από διάφορες συνιστώσες του αναρχικού χώρου, τους απώθησαν με αποφασιστικότητα, παρά την υποστήριξη που παρείχε στους ναζιφασίστες η αστυνομία (χρειάστηκε η αστυνομική επέμβαση των ειδικών δυνάμεων της αστυνομίας την 20^η Δεκέμβρη του 2012 για να εκκλιωθεί η Βίλλα και να παραμείνει από τότε κλειστή, παρά την

Ελλάδας οι αναρχικοί βρέθηκαν και βρίσκονται στην πρώτη γραμμή άμυνας απέναντι στις ναζιφασιστικές επιθέσεις, που συχνά γίνονται υπό την ανοχή της αστυνομίας και των τοπικών αρχών.

προσωρινή της ανακατάληψη και την εκ νέου εκκένωσή της)²⁴. Δυναμική είναι και η υποστήριξη των αναρχικών στους μετανάστες μικροπωλητές που υφίστανται το συνεχές κυνηγητό των κρατικών και δημοτικών αρχών, κυρίως γύρω από τη σχολή των οικονομικών επιστημών επί της οδού Πατησίων, δίπλα στην πλατεία Βικτωρίας και σε μια περιοχή που υπήρχε η Βίλλα Αμαλίας αλλά και μεγάλη παρουσία μεταναστών. Επανειλημμένως οι αστυνομικές δυνάμεις έχουν επιτεθεί στους μικροπωλητές που προσπαθούν να επιβιώσουν έξω από το πανεπιστημιακό κτίριο πουλώντας διάφορα μικροπράγματα, αλλά έχουν συναντήσει τη σθεναρή αντίσταση τόσο των μικροπωλητών όσο και αλληλέγγυων φοιτητών της σχολής, προερχόμενων κυρίως από τον αναρχικό χώρο. Οι αναρχικοί έχουν κάνει αισθητή την παρουσία τους σε διάφορες γειτονίες της Αθήνας που χτυπούν οι ναζί, διοργανώνοντας πορείες αντιπληροφόρησης και συμπαραστάσης στους μετανάστες, μην επιτρέποντας στους ναζιφασίστες να εμφανίζονται δημόσια (ή, όταν το κάνουν, να σπεύδουν να κρυφτούν πίσω από τις δυνάμεις της αστυνομίας με την εμφάνιση των οργανωμένων αντιφασιστών). Σε κάποιες από αυτές τις πορείες, ιδίως μετά τις δολοφονίες μεταναστών, υπήρξαν και συγκρούσεις με την αστυνομία, η οποία μέχρι πρόσφατα άφηνε ουσιαστικά ανενόχλητους τους ναζιφασίστες, προχωρώντας μάλιστα σε συλλήψεις μεταναστών που πήγαιναν στο τμήμα να καταγγείλουν περιστατικά ρατσιστικής βίας σε βάρος τους, εφευρίσκοντας διάφορες δικαιολογίες²⁵.

²⁴ Τελικά η Βίλλα έγινε σχολείο και μάλιστα ταχύτατα, αν και συνεχίζει να στοιχειώνει τον ύπνο των αφεντικών της μητρόπολης, αρκεί να σκεφθεί κανείς ότι στα εγκαίνια του σχολείου ο καθεστωτικός τύπος συνέχισε να αποκαλεί τον χώρο Βίλλα Αμαλίας.

²⁵ Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα το 2013 από ομάδα κρούσης της Χρυσής Αυγής δεν άλλαξε και πολλά πράγματα. Μπορεί η τότε δεξιο-σοσιαλιστική κυβέρνηση να χτύπησε το ναζιστικό κόμμα σε

Γίνεται μια συζήτηση στον αναρχικό χώρο κατά πόσο υπάρχει ο κίνδυνος αποκλειστικής σχεδόν ενασχόλησης με τον αγώνα εναντίον του ναζιφασισμού και του ρατσισμού, αφού όντως το πρόβλημα είναι μεγάλο και χρειάζεται μεγάλη καταβάλωση ενέργειας και δυνάμεων²⁶. Η κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική αριστερά συμμετέχει στον αντιφασιστικό και αντιρατσιστικό αγώνα, κυρίως παρέχοντας νομική βοήθεια στους μετανάστες, όμως είναι απύσχα από τον καθημερινό αγώνα στο δρόμο και αρκείται σε κάποιες τελετουργικές διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες, προσπαθώντας κυρίως να πιέζει τις αρχές προκειμένου να πάρουν αστυνομικά και νομικά μέτρα εναντίον του φασιστικού φαινομένου και της εγκληματικής δραστηριοποίησης των ναζιφασιστών. Ενίοτε μιλά και για «πόλεμο συμμοριών» όταν οι αναρχικοί συγκρούονται με τους ναζιφασίστες, παρά τα επανειλημμένα κτυπήματα που έχουν δεχτεί αριστεροί ακτιβιστές από τους ακροδεξιούς, εμμένοντας στη λεγκαλιστική της τοποθέτηση αναφορικά με το ζήτημα της

επίπεδο κορυφής με τις συλλήψεις και τις προφυλακίσεις των ηγετικών στελεχών του, όμως η αντιμετώπιση από πλευράς της αστυνομίας τόσο των ακροδεξιών όσο των αντιφασιστών δεν άλλαξε ουσιαστικά. Αυτό συνεχίζεται και με την αριστερή διακυβέρνηση, ειδικά στην επαρχία όπου τα φώτα της δημοσιότητας δεν είναι και τόσο λαμπερά, αλλά και στις μεγάλες πόλεις, με κραυγαλέο παράδειγμα τόσο την αντιμετώπιση των ναζιστών στις επιθέσεις τους σε κέντρα μεταναστών όσο και αυτή των αντιφασιστών σε συγκεντρώσεις αύρωσης της παρουσίας των ναζιστών στο δρόμο, αλλά και στη δίκη των μελών του ναζιστικού κόμματος που κατηγορούνται για τη δολοφονία Φύσσα και άλλες εγκληματικές ενέργειες.

²⁶ Και αυτή η συζήτηση έχει ενταθεί μετά το 2015, ακριβώς λόγω και της έντονης ενασχόλησης των αναρχικών με το στήσιμο υποδομών αλληλεγγύης στους μετανάστες, που απαιτούν όχι μόνο την ικανοποίηση άμεσων αναγκών, αλλά και την προστασία από τους ναζιφασίστες και την αστυνομία.

βίας-αντιβίας. Έτσι εξηγείται, για παράδειγμα, η απουσία της από την πολιορκία της Βίλλας Αμαλίας τον Μάη του 2011 στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, παρότι η Βίλλα Αμαλίας επανειλημμένως είχε υποστηρίξει ενεργά ενέργειες των αριστερών στην κοντινή πλατεία του Αγίου Παντελεήμονος, όπου υπάρχει ισχυρή παρουσία των ναζιφασιστών. Από την άλλη πλευρά, έχοντας οι αναρχικοί το θλιβερό προνόμιο να αποτελούν τη μόνη δυναμική απάντηση στο δρόμο στην ακροδεξιά (και αυτό όχι μόνο στην Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη, αλλά σε κάθε πόλη της Ελλάδας, μεγάλη ή μικρότερη, όπου υπάρχει ακροδεξιά δράση, υπάρχει αντίστοιχη αντίδραση αναρχικών, με τη συμμετοχή πάντως στην επαρχία και αριστερών δυνάμεων)²⁷, όντως κινδυνεύουν να πέσουν στην παγίδα του μονοθεματικού αγώνα, ενώ εκτίθενται συνεχώς και στην κατασταλτική πολιτική του κράτους, που με αφορμή τις συγκρούσεις στο δρόμο, προχωρεί σε συλλήψεις αγωνιστών από τον αντιφασιστικό/αναρχικό χώρο. Είναι όμως τόσο σημαντικό το ζήτημα του αντιφασιστικού αγώνα και συνδέεται αναμφισβήτητα με τη γενικότερη επίθεση του κεφαλαίου και του κράτους στους εκμεταλλευόμενους τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, ώστε δεν μπορεί, εκ των πραγμάτων, ο αναρχικός χώρος να μένει αμέτοχος μπροστά σε μια τόσο σοβαρή κατάσταση.

Τμήμα του αντιρατσισμού είναι σαφώς και ο αγώνας για τα δικαιώματα των LGTBQ ατόμων, όπως και ο αγώνας για τα δικαιώματα των γυναικών και το χτύπημα της πατριαρχίας που

²⁷ Να πούμε εδώ, ότι πέρα από τη Βίλλα Αμαλίας διάφορα στέκια και κοινωνικά κέντρα-καταλήψεις του αναρχικού χώρου έχουν δεχτεί και συνεχίζουν να δέχονται επιθέσεις των ναζιφασιστών, είτε με την τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών, είτε με απόπειρες εμπρησμού και τοποθετήσεις βομών, είτε με τις επιθέσεις στα μέλη τους, όμως σε κάθε περίπτωση αυτές οι επιθέσεις και αποκρούονται και δεν μένουν αναπάντητες.

έχει βεβαίως ξεκινήσει από πιο παλιά (λαμβάνοντας υπόψη και τη μεγάλη πλέον παρουσία γυναικών τα τελευταία χρόνια στον αναρχικό χώρο). Ως προς το γυναικείο κίνημα, αν και από τα τέλη της δεκαετίας του '70 έγιναν σημαντικές και ποιοτικές προσπάθειες να συνδυαστεί ο αναρχισμός με έναν μαχόμενο, αντικαπιταλιστικό φεμινισμό, κυρίως μέσω των προταγμάτων του αναρχοφεμινισμού, δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτές οι προσπάθειες ευοδώθηκαν, καθώς οι αναρχοφεμινιστικές ιδέες έμειναν μάλλον περιθωριακές. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσχυσε και για τον αγώνα των ομοφυλοφίλων και των τρानς με μια αναρχική οπτική, αν εξαιρέσουμε τη σημαντικότερη εμπειρία της εφημερίδας (και στη συνέχεια περιοδικού) «το Κράξιμο», που κυκλοφορούσε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90. Μια προσπάθεια που έγινε κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν είχαμε και στην Ελλάδα μια έξαρση του AIDS, το οποίο χτύπησε και αρκετά άτομα του αναρχικού χώρου, για μια κοινωνικο-κινηματική και όχι απλώς ιατρική αντιμετώπιση του ζητήματος, δεν είχε συνέχεια. Είναι μεγάλο ζήτημα η ελλιπής παρουσία αυτών των θεματικών στον αναρχικό χώρο. Οφείλεται σε μια πατριαρχική κουλτούρα, κυρίαρχη στην ελληνική κοινωνία, που αναπαράγει, παρά τη θέλησή του, κι ένας ριζοσπαστικός χώρος όπως ο αναρχικός (αφού επανειλημμένως γίνονται αναφορές για σεξιστική συμπεριφορά, τόσο στον λόγο όσο και στην πρακτική, μέσα στον ίδιο τον αναρχικό χώρο); Μήπως έχει να κάνει με την άποψη περί μερικών και μονοθεματικών κινημάτων, αφού, όπως υποστηρίζουν κάποιοι, τα ζητήματα ταυτότητας πολλές φορές οδηγούν τα υποκείμενα στην περιχαράκωση γύρω από το «πρόβλημα» τους, χωρίς να το εντάσσουν σε μια συνολική αντικαπιταλιστική-αντικρατική οπτική; Άποψη που υπάρχει, άλλωστε, σε κάποια τμήματα του αναρχικού χώρου και για άλλα ζητήματα, όπως για παράδειγμα το περιβαλλοντικό, αν και τα τελευταία χρόνια, στο συγκεκριμένο πεδίο αυτή η θέση μάλλον έχει υπο-

χωρήσει (αν κρίνουμε και από τη συμμετοχή των αναρχικών στους κρίσιμους περιβαλλοντικούς αγώνες στους οποίους αναφερθήκαμε προηγουμένως). Πάντως τα τελευταία χρόνια αυτή η κατάσταση τείνει να ανατραπεί και είναι εξαιρετικά ελπιδοφόρο όχι μόνο ότι πολλά άτομα στον αναρχικό χώρο δεν διαστάζουν να δηλώνουν ανοικτά τις έμφυλες προτιμήσεις τους (κάτι που στο παρελθόν είτε σπάνιζε είτε γινόταν στο περιθώριο), αλλά γίνονται και δημόσιες συζητήσεις για αυτά τα ζητήματα, προβολές, εκδόσεις υλικού κλπ. Αυτό έχει να κάνει και με το γεγονός της μεγαλύτερης επαφής του ελληνικού αναρχικού χώρου με τον διεθνή ριζοσπαστικό χώρο, ειδικά τα τελευταία χρόνια (και μέσα από το κίνημα ενάντια στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση), τόσο με τη φυσική παρουσία των μελών του όσο και μέσω του διαδικτύου (που και σε αυτή την περίπτωση αποδεικνύεται ένα πολύ σημαντικό εργαλείο).

Θα κλείσουμε εδώ την αναφορά στη σχέση του αναρχικού χώρου με τα διάφορα κοινωνικά κινήματα, κάνοντας και μια νύξη στη σχέση των αναρχικών με το φοιτητικό κίνημα. Είναι γεγονός ότι μέχρι τα μισά της δεκαετίας του '90 ο αναρχικός χώρος είχε μια προνομιακή σχέση με τα πανεπιστήμια, αφενός γιατί σημαντικό μέρος του αποτελούνταν από νεολαίους και φοιτητές, και αφετέρου γιατί στα αμφιθέατρα των πανεπιστημιακών σχολών γίνονταν (και συνεχίζουν να γίνονται) τόσο ποικίλες εκδηλώσεις του αναρχικού χώρου όσο (και πιο σημαντικό) και οι μεγάλες συνελεύσεις του, με τη συμμετοχή εκατοντάδων ανθρώπων. Εξάλλου γύρω από τα κατελιημμένα ή μη πανεπιστήμια έχουν επανειλημμένως ξεσπάσει συγκρούσεις με την αστυνομία (με εμβληματικό τόπο το Πολυτεχνείο της Αθήνας και τη διασταύρωση των οδών Πατησίων και Στουρνάρη), ενώ έχουν αποτελέσει και σημαντικότερο τόπο συνεύρεσης και οργάνωσης των αγώνων (όπως για παράδειγμα συνέβη κατά τον Δεκέμβρη του 2008, σε μια σειρά κατελιημμένες σχολές στο κέντρο της Αθήνας, στη Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στον Βό-

λο κλπ). Όμως καθώς η σύνθεση των συμμετεχόντων στον αναρχικό χώρο έχει αλλάξει και έχει υποχωρήσει σαφώς η κυριαρχία του φοιτητικού στοιχείου, σε συνδυασμό και με μια αντίληψη που ξεκινά από τη δεκαετία του '80 και θέλει τους αναρχικούς να μη συμμετέχουν άμεσα στον φοιτητικό συνδικαλισμό, η οργανωμένη παρουσία των αναρχικών στα πανεπιστήμια σήμερα είναι μάλλον εξασθενημένη. Παρόλα αυτά, σε πολλές πανεπιστημιακές σχολές σε όλη την Ελλάδα υπάρχουν κατειλημμένοι χώροι από φοιτητές που πρόσκυνται στον αναρχικό χώρο και λειτουργούν με τη μορφή στεκιών. Μετά μάλιστα την κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου και την απρόσκοπτη δυνατότητα της αστυνομίας να εισβάλλει στους πανεπιστημιακούς χώρους, αρκετά από αυτά τα στέκια έχουν δεχτεί, με διάφορα προσχήματα, επιθέσεις των αστυνομικών δυνάμεων, ενώ κάποια εκκινώθηκαν βιαιώς. Η τελευταία, πάντως, σημαντική παρουσία των αναρχικών φοιτητών στις διαδικασίες του φοιτητικού κινήματος, ήταν αναμφισβήτητα στους φοιτητικούς αγώνες του 2006-2007, με αποκορύφωμα τις εκτεταμένες συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής την 8^η Μάρτη 2007 στην πλατεία Συντάγματος, μπροστά από το ελληνικό κοινοβούλιο, όπου οι συγκεντρωμένοι φοιτητές άντεξαν στις επανειλημμένες επιθέσεις της αστυνομίας και μάλιστα κάποιες φορές ανάγκασαν τις δυνάμεις καταστολής να αποχωρήσουν από την πλατεία (οι συγκρούσεις της 8^{ης} Μάρτη σηματοδότησαν και μια μετατόπιση του επίκεντρου των ταραχών από την περιοχή του Πολυτεχνείου και της ευρύτερης περιοχής των Εξαρχείων, κάτι που κορυφώθηκε στον κύκλο των αγώνων της περιόδου 2010-12).

Το ζήτημα της βίας και του ένοπλου αγώνα

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του αναρχικού χώρου στην Ελλάδα και, θα μπορούσαμε να πούμε, ένα από τα κύρια

γενεαλογικά του στοιχεία, είναι η αμφισβήτηση του κρατικού μονοπωλίου της βίας, όπως και η σταθερή διεκδίκηση του δικαιώματος στην αντίσταση. Ο αναρχικός χώρος ποτέ δεν δέχθηκε και συνεχίζει να μη δέχεται ότι είναι εγγενώς βίαιος ή ότι η προσφυγή στη βία είναι απαραίτητος όρος για να είναι κανείς αναρχικός. Θεωρεί την εκ μέρους του πραγματοποίηση αντιβίαιων ενεργειών ως αμυντική απάντηση των κυριαρχούμενων στις βίαιες επιθέσεις του κεφαλαίου και του κράτους, και εντάσσει αυτού του τύπου τις πρακτικές του στο πλαίσιο της κοινωνικής αντιβίας, ενώ συμμαρξίζεται την άποψη ότι ένας ριζικός μετασχηματισμός της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων μπορεί και να αναγκαστεί να προσφύγει για την πραγματοποίησή του και σε βίαιες μεθόδους, όχι όμως πολιτικά καθοδηγούμενες από ένα κόμμα ή μια διαχωρισμένη επαναστατική οργάνωση, οργανωμένη στρατιωτικά. Δεν δέχεται δηλαδή ότι η βία είναι συστατικό στοιχείο του αναρχικού κινήματος τόσο υπαρξιακά-ταυτοτικά όσο και για την επίτευξη των στόχων του, όμως θεωρεί αναγκαία την προσφυγή σε αυτή όταν δέχονται επιθέσεις οι υποδομές του, οι συλλογικότητές του, οι αγωνιστές του. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο όταν το κεφάλαιο και το κράτος επιτίθενται συνολικά στους κυριαρχούμενους προκειμένου να εντείνουν ή να αναδιαρθρώσουν την εκμετάλλευση και την κυριαρχία τους, με τη συντριπτική πλειοψηφία του αναρχικού χώρου στην Ελλάδα να δέχεται ως αναφαίρετο δικαίωμα των κυριαρχούμενων να απαντούν στις επιθέσεις που υφίστανται, υπερασπιζόμενοι τα στοιχειώδη δικαιώματα που έχουν κερδίσει με πολλούς αγώνες και θυσίες, ή διεκδικώντας κάποια άλλα. Στον ελληνικό αναρχικό χώρο η ειρηνιστική (όπως και η χριστιανική) τάση του διεθνούς αναρχικού κινήματος ουσιαστικά απουσιάζει, πέρα από ελάχιστες εξαιρέσεις, κυρίως ατομικού χαρακτήρα. Έτσι, από την εμφάνιση του αναρχικού χώρου στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '70 μέχρι και σήμερα, έχουμε σωρεία περιπτώσεων όπου οι αναρ-

χικοί, είτε άμεσα ως πολιτικά υποκείμενα είτε στο πλαίσιο μιας κοινωνικής αντιπαράθεσης στην οποία συμμετείχαν, αμφισβήτησαν το κρατικό μονοπώλιο της βίας, διεκδίκησαν έμπρακτα το δικαίωμα στην αντίσταση και δεν δίστασαν να συγκρουστούν με τις δυνάμεις της καταστολής.

Κάτι τέτοιο, βεβαίως, ανάλογα και με τις εξελίξεις των γεγονότων, πάντοτε προκαλούσε και προκαλεί ευρύτατες συζητήσεις στο εσωτερικό του αναρχικού χώρου. Πότε η βία κινδυνεύει να γίνει αυτοσκοπός και πότε (αλλά και πώς) παραμένει στο πλαίσιο της κοινωνικής αντιβίας; Πότε μια σύγκρουση με την αστυνομία καταλήγει απλώς ένα ακόμη επεισόδιο στις τηλεοπτικές ειδήσεις της κοινωνίας του θεάματος και πότε είναι αναπόφευκτη συνέπεια της επιθετικότητας του κράτους, των αφεντικών ή των κατασταλτικών δυνάμεων; Ποιες είναι οι συνέπειες μιας ενίοτε αδιέξοδης σπείρας βία-αντιβία-καταστολή-υπεράσπιση των διωκόμενων και μήπως κάτι τέτοιο οδηγεί τελικά τον αναρχικό χώρο σε μια μόνιμη θέση άμυνας; Σε ποιο βαθμό, δηλαδή, η ενέργεια που διοχετεύεται στην απαραίτητη υπεράσπιση των διωκόμενων εξασθενεί τον αναρχικό χώρο τόσο σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και οικονομικά, ενώ του περιορίζει τη δυνατότητα προώθησης θετικών προτάσεων στο κοινωνικό γίγνεσθαι (πέρα από το ζήτημα της καταστολής, που είναι κατ' ουσίαν ένας αμυντικός αγώνας); Αυτά και άλλα ερωτήματα ανάλογου τύπου είναι φυσικό να τίθενται και μάλιστα σήμερα πιθανώς με πολύ πιο επείγοντα τρόπο απ' ότι στο παρελθόν, αν λάβει κανείς υπόψη του και τη μεγέθυνση του αναρχικού χώρου σε πανελλαδικό πλέον επίπεδο και τις γενικότερες εξελίξεις στην ελληνική κοινωνία. Μεγάλη συζήτηση στο εσωτερικό του αναρχικού χώρου έγινε και μετά τις σφοδρές συγκρούσεις και ευρείες ταραχές της 5^{ης} Μάη 2010 σε μια πορεία εναντίον των πρώτων μέτρων λιτότητας που έπαιρνε η ελληνική κυβέρνηση, όταν τρεις άνθρωποι κάηκαν σε υποκα-

τάστημα της τράπεζας Margfin που πυρπολήθηκε από αγνώστους (και του οποίου υποκαταστήματος οι υπεύθυνοι είχαν κλειδώσει τις πόρτες εμποδίζοντας την έξοδο των εργαζομένων, γεγονός για το οποίο καταδικάστηκαν από ελληνικό δικαστήριο). Από τις οργανωμένες συλλογικότητες του αναρχικού χώρου αλλά και από διάφορα άτομα που εντάσσονται σε αυτόν υπήρξε σαφής καταδίκη αυτής της ενέργειας, με την υπενθύμιση για μια ακόμη φορά ότι οι αναρχικοί χτυπούν συμβολικούς, υλικούς στόχους, προσέχοντας πάντοτε να μην μπει σε κίνδυνο η ανθρώπινη ζωή²⁸.

Αναφερθήκαμε μέχρι εδώ στη βία που εκδηλώνεται κυρίως στον δρόμο με την περιφρούρηση των αναρχικών διαδηλώσεων από τις επιθέσεις της αστυνομίας, στις καταλήψεις κτιρίων κυρίως κρατικής ιδιοκτησίας για στεγαστικούς ή άλλους λόγους, δηλαδή σε αυτή που θα λέγαμε «κινηματική» βία ή «αντιβία», αλλά και στις ταραχές που συμβαίνουν στον δημόσιο χώρο, στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών διεκδικήσεων. Είναι φυσικό, αντίστοιχα ερωτήματα (μολονότι διαφορετικής τάξης) με αυτά που τέθηκαν προηγουμένως, να μπαίνουν και σε ότι αφορά τον ένοπλο αγώνα. Μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, γενικά ο αναρχικός χώρος κρατούσε μια μάλλον αρνητική στάση απέναντι στον ένοπλο αγώνα, που μέχρι τότε διεξήγαγαν ομάδες που ανήκαν κυρίως στην άκρα αριστερά. Ενέργειες στο πλαίσιο του αντάρτικου πόλης είχαν βεβαίως πραγματοποιηθεί και από αναρχικούς (που είτε κατάγονταν πολιτικά από την άκρα αριστερά είτε ασπάζονταν τις ιδέες και τις πρακτικές του εξεγερτικού αναρχισμού), αλλά αφορούσαν πάντοτε πράξεις ενάντια σε πράγματα και ποτέ σε ανθρώπους. Και αυτό όχι βάσει ενός αφηρημένου ανθρωπισμού, αλλά με τη λογική ότι

²⁸ Το 2016 μετά από δίκη αθωώθηκε το άτομο, ενεργός αναρχικός σύντροφος, που κατηγορούνταν για τον εμπρησμό της τράπεζας, βάσει ενός σαθρού κατηγορητηρίου.

στη διαδικασία αναπαραγωγής και διατήρησης ενός κοινωνικού συστήματος οι άνθρωποι ως ξεχωριστά όντα δεν είναι αυτοί που παίζουν τον ουσιαστικό ρόλο: η αλλαγή ενός κοινωνικού συστήματος απαιτεί πρώτα απ' όλα την ύπαρξη ενός διαφορετικού φαντασιακού σε σχέση με αυτό και κατά συνέπεια τη διαμόρφωση διαφορετικών συνειδήσεων και θεσμών που θα επιτρέψουν, ακριβώς, τη δημιουργία και την ύπαρξη μιας διαφορετικής κοινωνίας, προχωρώντας στη ριζική ανατροπή των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων και νοοτροπιών, του επικρατούντος κοινωνικού φαντασιακού δηλαδή (όπως έλεγε άλλωστε και ένα παλιό αναρχικό σύνθημα, «δεν μπορείς να ανατινάξεις μια κοινωνική σχέση»). Γνωρίζοντας και την κατάληξη των αντάρτικων πόλεων σε κοινωνίες όπως η αμερικανική, η ιταλική και η δυτικογερμανική και έντονα επηρεασμένος από την κριτική των καταστασιακών στον ένοπλο αγώνα, ο αναρχικός χώρος και μεν εκδήλωνε την αλληλεγγύη του στους μαχητές του ένοπλου αγώνα, αλλά στην πλειοψηφία του δεν υιοθετούσε την προσφυγή στον ένοπλο αγώνα ως βασική επιλογή για τη ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή. Κυριαρχούσε η άποψη ότι ο ένοπλος αγώνας, στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας έτσι όπως αυτή είχε διαμορφωθεί μετά το 1974, οδηγεί εν πολλοίς απλώς σε μια αντιπαράθεση μηχανισμών (από τη μια το κράτος και οι κατασταλτικοί του μηχανισμοί, από την άλλη οι αντάρτες πόλεων με τη δική τους στρατιωτική οργάνωση και την αποκοπή από το ευρύτερο κοινωνικό κίνημα του ανταγωνισμού), μην αφήνοντας ουσιαστικά περιθώριο για τη διαμόρφωση ενός άλλου μαχητικού μεν αλλά όχι ένοπλου-μιλιταριστικού κοινωνικού φαντασιακού. Εξ άλλου, η ανάγκη της παρανομίας, η ουσιαστική λογική που φαίνεται να διακατέχει τους ένοπλους αγωνιστές και η αδυναμία, ουσιαστικά, αναστοχασμού της δράσης τους, ήταν στοιχεία που οδηγούσαν τον αναρχικό χώρο στην απόρριψη της ένοπλης επιλογής (τονίζουμε, στην πλειοψηφία και όχι στο σύνολό του).

Τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν σε σημαντικό βαθμό μετά τις συλλήψεις των μελών της ένοπλης οργάνωσης «17 Νοέμβρη» το καλοκαίρι του 2002. Παρά το γεγονός ότι η «17^η Νοέμβρη» αποτελούσε μια σαφώς μαρξιστική-λενινιστική οργάνωση και μάλιστα είχε αρχίσει να αποκτά και κάποια εθνικιστικά χαρακτηριστικά προς το τέλος της διαδρομής της (στο πλαίσιο ενός αντιιμπεριαλισμού με εθνικό πρόσημο, τύπου IRA ή ΕΤΑ), όπως επίσης παρά το γεγονός ότι επανειλημμένως η «17 Νοέμβρη» σε διάφορες προκηρύξεις της τοποθετούνταν μάλλον απαξιωτικά (για να μην πούμε εχθρικά) απέναντι στον αναρχικό χώρο, ένα σημαντικό μέρος του τελευταίου εκδήλωσε σαφώς τη συμπάθειά του απέναντι στην οργάνωση και τις πρακτικές της μετά την εξάρθρωσή της, κάτι που όπως είπαμε δεν συνέβαινε όταν η οργάνωση ήταν ενεργή (και αυτή η συμπάθεια εκδηλώθηκε παρά τη στάση, μετά τις συλλήψεις, ορισμένων μελών της, που άρχισαν να κατηγορούν το ένα το άλλο). Από την άλλη, αυτό που θα λέγαμε «προπαγάνδα με την πράξη», όπως και η συμμετοχή αναρχικών σε πράξεις απαλλοτριώσεως (κυρίως ληστείες τραπεζών), αν και σε μειοψηφικό επίπεδο, ήρθε με αρκετά εντυπωσιακά τρόπο στο προσκήνιο. Προσοχή: όσον αφορά τις απαλλοτριώσεις τραπεζών, ποτέ καμία αναρχική συλλογικότητα δεν προχώρησε σε αυτές, θεωρώντας τις ως μέρος της στρατηγικής της. Υπάρχουν δηλαδή περιπτώσεις απαλλοτριώσεων που γίνονται από αναρχικούς, αλλά αυτές εντάσσονται σε μια λογική «άρνησης της εργασίας» και όχι στη λογική της αυτοχρηματοδότησης κάποιων αναρχικών οργανώσεων. Τέλος, είχαμε και την εμφάνιση αναρχικών οργανώσεων αντάρτικου πόλης κλασικού τύπου, με κυριότερες ανάμεσά τους τον «Είπαναστατικό Αγώνα» (που προχώρησε σε ένοπλες επιθέσεις και κατά προσώπων, αποκλειστικά πάντως αστυνομικών)²⁹ και τη «Συνωμοσία των Πυ-

²⁹ Να σημειωθεί όμως σε σχέση με τις ληστείες τραπεζών στις ο-

ρήνων της Φωτιάς» (που είχε πλούσια βομβιστική και εμπρηστική δράση, αλλά δεν χτύπησε ποτέ μεμονωμένα άτομα). Αυτή τη στιγμή και οι δύο οργανώσεις έχουν υποστεί βαριά πλήγματα από το κράτος και ένας μεγάλος αριθμός μαχητών των δύο οργανώσεων βρίσκεται στη φυλακή, ενώ σε συμπλοκή με αστυνομικούς έπεσε νεκρός και ο Λάμπρος Φούντας, μέλος του Επαναστατικού Αγώνα³⁰.

Είναι σαφές ότι η στάση του αναρχικού χώρου απέναντι στον ένοπλο αγώνα με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ενιαία, αφού υπάρχει ένα πολύ μεγάλο φάσμα απόψεων σε σχέση με αυτόν (από σαφώς αντιθετικών μέχρι υποστηρικτικών). Βεβαίως αυτό που αναγνωρίζεται συνολικά, είναι το αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι μαχητές αυτών των οργανώσεων προέρχονται και ανήκουν στον αναρχικό χώρο (άλλωστε και οι ίδιοι δηλώνουν μέρος του), όπως και το πολύ σημαντικό φαινόμενο ότι ανάμεσά τους δεν υπάρχουν μετανιωμένοι (κάτι αντίστοιχο δηλαδή με την ιταλική περίπτωση), δηλαδή ουδέποτε συλληφθέντες και καταδικασθέντες αναρχικοί, είτε για απαλλοτριώ-

ποιες αναφερθήκαμε αμέσως πριν, ότι στη συνεδρίαση του δικαστηρίου για ενέργειες του Επαναστατικού Αγώνα που έγινε στις 14/3/2017, τα μέλη της οργάνωσης Πόλα Ρούπα και Νίκος Μαζιώτης ανέλαβαν την ευθύνη για την απαλλοτρίωση στο υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στη Μαλεσίνια Φθιώτιδας στις 14/09/2016 όπως και για κάποιες άλλες περιπτώσεις αυτοχρηματοδότησης της οργάνωσης, με ένα πολύ σημαντικό κείμενο που αναδεικνύει τη λογική και τις θέσεις της οργάνωσης σχετικά με το ζήτημα αυτό.

³⁰ Πάντως συνεχίζει να υπάρχει και να εκδηλώνεται με πλήθος ενεργειών, κυρίως εμπρηστικών, ένα θα λέγαμε μικρο-αντάρτικο πόλης, με αναρχικό προσανατολισμό, που το διεκπεραιώνουν μικρές ομάδες σε όλη την Ελλάδα με διάφορες ονομασίες και το οποίο έχει μια ποικιλία στόχων, από έδρες ναζιφασιστικών ομάδων μέχρι τράπεζες, ενεχυροδανειστήρια, γραφεία μαύρης εργασίας, κρατικές υπηρεσίες κλπ.

σεις τραπεζών είτε για συμμετοχή στον ένοπλο αγώνα, δεν κατέδωσαν και δεν ενοχοποίησαν είτε συντρόφους τους που διαφεύγουν τη σύλληψη είτε συλληφθέντες για παρόμοιες πράξεις, ενώ δεν συνεργάστηκαν και δεν συνεργάζονται με κανέναν τρόπο με τις αστυνομικές, δικαστικές και σωφρονιστικές αρχές³¹. Επίσης είναι σαφές ότι συνεχίζουν αδιάκοπα τον αγώνα τους και μέσα στις φυλακές, όντας στην πρώτη γραμμή στους διάφορους αγώνες των φυλακισμένων, αρνούμενοι τον διαχωρισμό μεταξύ πολιτικών και ποινικών κρατούμενων.

Μια πρώτη αποτίμηση

Όπως ήταν φυσικό, στην κοινωνική αναταραχή που ξέσπασε μετά την κρίση χρέους στην Ελλάδα και τη νεοφιλελεύθερη επίθεση των αφεντικών μέσω των μνημονίων, δεν θα μπορούσαν να λείπουν οι αναρχικοί. Ξεκινώντας από τη μεγάλη πορεία και τις διευρυμένες συγκρούσεις στο κέντρο της Αθήνας την 5^η Μάη 2010 μέχρι και τη 12^η Φλεβάρη 2012, στις μεγάλες διαδηλώσεις και ταραχές που έγιναν όχι μόνο στην Αθήνα αλλά και στις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις, η παρουσία του αναρχικού χώρου ήταν έντονη και ενίοτε καταλυτική. Τόσο στις συνεχείς πορείες και συγκεντρώσεις έξω από το κοινοβούλιο όσο και στις συνεχείς αντιπαραθέσεις με την αστυνομία, στις προσπάθειες κατάληψης και ανακατάληψης της πλατείας από τους διαδηλωτές μετά τη βίαιη εκδίωξη τους από τις δυνάμεις καταστολής, αλλά και στις ανοιχτές, οριζόντιου τύπου, αυτοοργανωμένες συνελεύσεις, που πραγματοποιούνταν εκεί με την

³¹ Και γι' αυτό και καταδικάζονται σε βαρύτερες ποινές ακόμη και χωρίς ουσιαστικές αποδείξεις για τη συμμετοχή τους σε κάποιο αδίκημα, ενώ οι σωφρονιστικές αρχές φτάνουν στο σημείο, με διάφορα νομικά τεχνάσματα, να τους αρνούνται ακόμη και τη χορήγηση ολιγοήμερων αδειών, όταν, σύμφωνα με το ισχύον πλαίσιο, τις δικαιούνται απόλυτα.

παρουσία πλήθους κόσμου. Η συμμετοχή των αναρχικών σε αυτά τα γεγονότα ήταν γενικευμένη και μαχητική (ιδίως στις συγκρούσεις με την αστυνομία), αποτελώντας σε αρκετές περιπτώσεις τη θρυαλλίδα για την εξέλιξη των γεγονότων, χωρίς αυτή τη φορά να αντιμετωπίζουν (ως προς την άσκηση αντιβί-ας) την καχυποψία των υπόλοιπων διαδηλωτών, ακόμη και μελών της κοινοβουλευτικής αριστεράς, που μέχρι τότε οποιαδήποτε βίαιη αντιπαράθεση στο δρόμο με τις δυνάμεις καταστολής τη θεωρούσε προβοκατόρική και ύποπτη. Ο αναρχικός χώρος ήταν πλέον στο προσκήνιο και παρά τη λυσσασμένη επίθεση των ΜΜΕ που μιλούσαν για «κουκουλοφόρους» ταραχοποιούς» (παίρνοντας τη σκυτάλη από τον χαρακτηρισμό «γνωστοί-άγνωστοι» των περασμένων δεκαετιών, που υπονοούσε ότι μολονότι η αστυνομία γνωρίζει την ταυτότητα των ταραχοποιών δεν τους συλλαμβάνει, χρησιμοποιώντας τους για τους δικούς τους σκοπούς), η υποδοχή των αγωνιζόμενων αναρχικών από μεγάλο μέρος των διαδηλωτών ήταν θετική. Με εξαίρεση βεβαίως, σταθερή και επαναλαμβανόμενη, του σταλινικού κομμουνιστικού κόμματος, που στις 19 Οκτώβρη 2011 έφτασε μέχρι το σημείο να επιτεθεί σε διαδηλωτές έξω από τη Βουλή, την οποία περιφρουρούσε αντικαθιστώντας την αστυνομία, με τη δικαιολογία ότι ανάμεσα στους διαδηλωτές υπήρχαν ακροδεξιά στοιχεία, τα οποία θα εκμεταλλευόντουσαν προς ίδιον όφελος την οργή του λαϊκού κινήματος. Επρόκειτο για μια ακόμη φορά να αποδειχτεί ο υποστηρικτικός ρόλος του κομμουνιστικού κόμματος στο σύστημα το οποίο υποτίθεται ότι θέλει να ανατρέψει, όμως αυτή τη φορά οι επιτιθέμενες ομάδες περιφρουρήσής του αντιμετώπισαν τη σθεναρή αντίσταση πολλών διαδηλωτών, που βεβαίως δεν ήταν όλοι αναρχικοί (πολύ δε περισσότερο ακροδεξιοί, αλλά εξοργίστηκαν με την παρουσία και δράση της «κόκκινης» αστυνομίας). Όταν αυτός ο κύκλος αγώνα έκλεισε με την τεράστια διαδήλωση της 12^{ης} Φλεβάρη 2012 στην Αθήνα και τις εκτεταμένες ταραχές

σε ολόκληρο το κέντρο της πόλης, υπήρξε μεγάλη συζήτηση στο εσωτερικό του αναρχικού χώρου, για όλα όσα συνέβησαν αυτή τη διετία. Από τη συμμετοχή ή όχι στις συνελεύσεις της πλατείας Συντάγματος μέχρι την αντιβία που εκδηλώθηκε εκτεταμένα, τις επιθέσεις σε κυβερνητικούς, τραπεζικούς και άλλους στόχους, με αποκορύφωμα τους εμπρησμούς πολλών κτιρίων στη διαδήλωση της 12^{ης} Φλεβάρη, για τους τρόπους αντιμετώπισης των ναζιφασιστικών στοιχείων που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις, για τη σχέση με την άκρα αριστερά και τη δική της αντίληψη για τον αγώνα στο δρόμο, για την υποδοχή και την αποδοχή των ενεργειών αντιβίας από τους υπόλοιπους διαδηλωτές, για τη δυνατότητα προώθησης ενός άλλου προτάγματος πέρα από το στενά οικονομικό-δικεδικητικό, όπως και για τη δυνατότητα οργανωμένης και με πιο μακροπρόθεσμη προοπτική παρέμβασης του αναρχικού χώρου στις εξελίξεις. Ειδικά όσον αφορά την αποδοχή των ενεργειών αντιβίας από τους υπόλοιπους διαδηλωτές, είναι γεγονός ότι υπήρξε μια αμφίθυμη κατάσταση. Από τη μια, δηλαδή, πολύς κόσμος αναζητούσε τους αναρχικούς όταν επιτίθονταν οι δυνάμεις καταστολής, από την άλλη εύκολα κάποιοι τους κατηγορούσαν εκ των υστέρων ότι παίζουν το παιχνίδι της αστυνομίας. Υπήρξαν δηλαδή φορές που οι αναρχικοί έμοιαζαν να θεωρούνται σαν οι απαραίτητοι «ειδικοί της βίας», ενώ μετά από λίγο μετατρέπονταν σε αποδιοπομπαίους τράγους. Αυτό το ζήτημα απασχολεί πολύ τον αναρχικό χώρο, ο οποίος βεβαίως κάθε άλλο παρά θέλει να αναλαμβάνει το ρόλο του «τιμωρού των κακών», αποδεχόμενο δηλαδή ένα πρωτοποριακό ρόλο στις κοινωνικές συγκρούσεις και την «ανάθεση» σε αυτόν του έργου της σύγκρουσης με τις δυνάμεις καταστολής. Πιστός στην άποψη ότι η εξέγερση θα είναι έργο των ίδιων των μαζών και όχι κάποιων ειδικών, ο αναρχικός χώρος προσπαθεί να βρει τη δύσκολη ισορροπία ανάμεσα στην εξεγερτική του πεποίθηση και τη σταθερή του άποψη ότι αν οι καταπιεζόμενοι δεν θελήσουν οι

ίδιοι να αλλάξουν την κατάστασή τους, αυτό δεν μπορεί να συμβεί από μια μειοψηφία, όσο αποφασισμένη κι αν είναι η τελευταία, απορρίπτοντας δηλαδή το λενινιστικό μοντέλο, που, παρεμπιπτόντως, μολονότι οι οργανώσεις της άκρας αριστεράς θεωρητικά το υιοθετούν, ουσιαστικά δεν έχουν προχωρήσει στην πρακτική εφαρμογή του τα τελευταία πολλά χρόνια, πέρα από κάποιες ελεγχόμενες αψιμαχίες με τις δυνάμεις καταστολής, που ποτέ δεν ξεπερνούν κάποια συγκεκριμένα όρια.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι τα τελευταία χρόνια ο αναρχικός χώρος στην Ελλάδα μοιάζει να είναι πιο δυνατός από ποτέ³². Πλήθος στεκιών και κοινωνικών κέντρων σε πανεθνική κλίμακα, πολύ υλικό αντιπληροφόρησης, ύπαρξη όλων των σύγχρονων και λιγότερο σύγχρονων τάσεων του αναρχισμού (από ατομικιστές με καταγωγή τη σκέψη του Στίβενερ και κολλεκτιβιστές με αναφορές στον Μπακούνιν μέχρι κομμουνιστές στο πνεύμα του Κροπότκιν και του Μαλατέστα, αναρχοσυνδικαλιστές κλπ), μεγάλο ηλικιακό εύρος των συμμετεχόντων, έντονη και εποικοδομητική παρουσία στους διάφορους κοινωνικούς αγώνες, προσπάθεια δημιουργίας αντιδομών οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα, ενεργότατη και άμεση παρουσία στο δρόμο ενάντια στους ναζιφασίστες, αμέριστη συμπαράσταση στους μετανάστες, ενεργή υποστήριξη των φυλακισμένων μαχητών του ένοπλου αγώνα αλλά και των δικαιωμάτων των φυλακισμένων γενικότερα, πολλές εκδηλώσεις (από βιντεοπροβολές μέχρι συναυλίες και, από βιβλιοπαρουσιάσεις μέχρι συζητήσεις με συντρόφους και συντρόφισσες από το εξωτερικό), αρκετός και σοβαρός προβληματισμός. Αυτά είναι

³² Και αντικείμενο έρευνας και μελέτης σε διεθνές επίπεδο, αν δει κανείς και το πόσοι σύντροφοι-σες επισκέπτονται συχνά την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, για να πάρουν μικρή ή μεγάλη γεύση από τα εδώ τεκταινόμενα αλλά και για να συμμετάσχουν σε αναρχικές πρωτοβουλίες όπως, για παράδειγμα, η καμπάνια No Border το καλοκαίρι του 2016 με βάση τη Θεσσαλονίκη.

τα θετικά στοιχεία. Υπάρχουν όμως και τα αρνητικά, με κύριο ανάμεσά τους την απουσία εκ μέρους του αναρχικού χώρου αφενός μεν ενός όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένου προτάγματος απέναντι στις σημερινές συνθήκες (και την αναδιάρθρωση της κυριαρχίας και του καπιταλισμού) και αφετέρου την έλλειψη ενός ευρύτερου οργανωτικού σχεδίου και μιας στρατηγικής που θα καθιστούσε πιο αποτελεσματικές τις παρεμβάσεις του και δεν θα τον έκανε να τρέχει πολλές φορές πίσω από τις εξελίξεις³³. Είναι στιγμές που ο αναρχικός χώρος μοιάζει να ακολουθεί πρακτικές και λογικές περασμένων δεκαετιών, να μην αντιλαμβάνεται δηλαδή την αλλαγή των συνθηκών, τόσο στο οικονομικό, στο πολιτικό αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο (με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εμμονή στη διοργάνωση πορειών που ενίοτε λειτουργούν σαν βαλβίδα εκτόνωσης και δεν συνεισφέρουν, ακόμη κι αν είναι πολυάριθμες, όπως στην περίπτωση της πορείας των 10.000 ατόμων για την υπεράσπιση της βίλας Λμαλίας, σε κάτι πιο ουσιαστικό, δηλαδή, για παράδειγμα, έναν πιο μακροπρόθεσμο αγώνα κοινωνικο-κινηματικού τύπου, που θα μπορούσε να ανατρέψει τη δεδομένη αρνητική κατάσταση). Ή, αν αντιλαμβάνεται αυτή του την αδυναμία, να μην μπορεί να βρει το κατάλληλο γιατρικό στη γεροντική αρρώστια του καπιταλισμού, που μοιάζει να σαρώνει πολλά από αυτά που μέχρι πριν λίγα χρόνια θεωρούνταν δεδομένα (ίσως αυτή η αδυναμία να είναι και ένας από τους λόγους που την πιο πρόσφατη περίοδο ο αναρχικός χώρος μοιάζει να έχει οδηγηθεί στην εσωστρέφεια, ασχολούμενος υπερβολικά, σε σχέση με τις επείγουσες ανάγκες της εποχής, με τις εσωτερικές του έριδες και διχογνωμίες, που η σημασία τους για το ανατρεπτικό γίγνεσθαι είναι από μηδαμινή έως μηδενική). Ενώ δηλαδή δεν ο αναρχικός χώρος δεν έχει ποσοτικό πρόβλημα, έχει σαφώς ένα ποιοτικό. Μια εξήγηση γι' αυτό

³³ Στην ανατροπή ακριβώς αυτής της κατάστασης στοχεύουν οι οργανωτικές προσπάθειες της Αναρχικής Ομοσπονδίας και της ΛΠΟ στις οποίες αναφερθήκαμε στη σημείωση 9.

μπορεί να είναι η συμπύκνωση του χρόνου και οι μεγάλες αλλαγές που έχουν συμβεί μέσα σε ελάχιστα χρόνια³⁴, κάτι που δεν διευκολύνει ούτε τον αναστοχασμό ούτε μια πιθανή αλλαγή πλεύσης όσον αφορά τις τακτικές του, απέναντι σε δεδομένα που μεταβάλλονται ταχέως. Όμως, καθώς οι κοινωνικές εξελίξεις ενίοτε ξεπερνούν τις διαθέσεις των αγωνιζόμενων υποκειμένων, ακριβώς η μελέτη των αλλαγών, ο αναστοχασμός της δράσης, η ρήξη με τις παλαιές νοοτροπίες και η θεωρητική ανανέωση³⁵ αφορά τους πάντες και κυρίως τους αναρχικούς³⁶, αν αυτοί θέλουν να παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα κοινωνικά δρώμενα, στην κατεύθυνση μιας ριζοσπαστικής κοινωνικής αλλαγής.■

³⁴ Με ίσως την πιο σημαντική ανάμεσά τους την αριστερή διακυβέρνηση, γεγονός πρωτόγνωρο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, που σαφώς χρήζει ευρύτερης ανάλυσης και όχι μόνο από τους αναρχικό χώρο.

³⁵ Εδώ έχουμε θα λέγαμε ένα βήμα μπρος και δύο πίσω, αφού, όπως είπαμε αναφερόμενοι και στις εκδοτικές προσπάθειες, να μεν υπάρχει μια πλούσια παρουσία νέων ιδεών, αλλά από την άλλη υπάρχει και αυτός ο ιδιόμορφος αναρχομπολσεβικισμός και οικονομισμός, που φαίνεται να κερδίζει σταθερά έδαφος τον τελευταίο καιρό.

³⁶ Ειδικά καθώς η αριστερά, σε όλες της τις εκδοχές, διαπερνάται από μια σοβαρή οργανωτική και θεωρητική κρίση μετά την αποτυχία της σοβέρευσης ΣΥΡΙΖΑ να αντιμετωπίσει με ριζοσπαστικό τρόπο το ζήτημα του χρέους και των μνημονίων, ενώ είναι χαρακτηριστική και η αδυναμία τόσο του ΚΚΕ όσο και των διάφορων οργανώσεων της άκρας αριστεράς να προτείνουν κάτι το διαφορετικό, πέρα από τις τριτοδιεθνιστικού τύπου αναλύσεις τόσο σε θεωρητικό όσο και οργανωτικό-πρακτικό επίπεδο (λαϊκομετωπική οργανωτική και πολιτική κατεύθυνση, προσκόλληση στην κατάκτηση της εξουσίας, πρωτοκαθεδρία του κόμματος και των μηχανισμών του, μεσσιανικός ρόλος της εργατικής τάξης, μέτρηση δυνάμεων μέσω των εκλογικών επιδόσεων κλπ, κλπ).

Σε καμία χώρα της Ευρώπης δεν συναντά κανείς τόσα πολλά κοινωνικά κέντρα, συλλογικότητες, έντυπα, εκδόσεις, ιστοσελίδες, ραδιόφωνα που αναφέρονται απευθείας στον αναρχισμό όσο στην Ελλάδα. Επίσης, είναι σίγουρο ότι σε καμία χώρα της Ευρώπης δεν βλέπει κανείς τόσα πολλά συνθήματα υπογεγραμμένα με το άλφα σε κύκλο όσο σε αυτή τη χώρα των «κακών μαθητών του δυτικού κόσμου». Σε σχέση μάλιστα με το μέγεθος του πληθυσμού, η συμμετοχή των αναρχικών σε διάφορα κοινωνικά δρώμενα αλλά και στα εγχώρια κινήματα του κοινωνικού ανταγωνισμού είναι πράγματι εντυπωσιακή. Αυτό το σύντομο δοκίμιο προσπαθεί να κάνει μια πρώτη ανάγνωση ενός πολύ ενδιαφέροντος φαινομένου, που προσελκύει την προσοχή ανθρώπων από πολλές άλλες χώρες. Αυτοοργάνωση-απουσία ιεραρχίας, συναινετική λήψη των αποφάσεων, συμμετοχή στο κίνημα εναντίον της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης, αντιφασιστικός-αντιναζιστικός αγώνας, έμπρακτη αλληλεγγύη στους μετανάστες, εναντίωση στα σχέδια κράτους και αφεντικών, αμφισβήτηση του κρατικού μονοπωλίου της βίας, υπεράσπιση του περιβάλλοντος και άλλων μορφών ζωής, αντιεμπορευματική κουλτούρα, αντισεξισμός και κριτική στην πατριαρχία, αλλά και κινηματικές υποδομές σε πολλές, μεγαλύτερες και μικρότερες, πόλεις της Ελλάδας, συνιστούν κάποια από τα κομμάτια του αναρχικού παζλ στην Ελλάδα. Καθώς ο 21ος αιώνας βρίσκεται σε εξέλιξη, σε εξέλιξη βρίσκονται τόσο οι δυνάμεις που επιδιώκουν τη σταθερή αναπαραγωγή του υπάρχοντος όσο και αυτές που δουλεύουν για την ανατροπή του. Μια παρουσίαση των δεύτερων στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό από μια αναρχική οπτική γωνία, νομίζουμε ότι συμβάλλει στην εκτίμηση μιας ανταγωνιστικής συνιστώσας που σπανίως αναφέρεται στο δημόσιο λόγο με το όνομά της, απόδειξη και αυτό της επικινδυνότητάς της για την κυριαρχία.